

บทที่ 4

หลักการผิดสัญญาที่อาจคาดหมายได้ในกฎหมายไทย

ในกรณีที่หนี้ยังไม่ถึงกำหนดชำระถ้าปรากฏข้อเท็จจริงแน่ชัดว่าลูกหนี้ไม่สามารถปฏิบัติตามชำระหนี้ตามสัญญาหรือละเลยไม่ชำระหนี้ของตนให้เป็นที่ปรากฏชัดหรือมีเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดเป็นที่ปรากฏชัดหลังจากที่ได้ทำสัญญากันอันเป็นเหตุทำให้ลูกหนี้ไม่อาจที่จะปฏิบัติตามชำระหนี้ตามสัญญาได้ เช่นนี้เจ้าหนี้สามารถดำเนินการอย่างไรได้บ้าง โดยเจ้าหนี้มีสิทธิถึงขนาดเลิกสัญญาได้หรือไม่อย่างไร หรือจะต้องรอนจนกว่าหนี้ถึงกำหนดแล้วจึงจะมีสิทธิเลิกสัญญา หรือเจ้าหนี้จะอ้างผลของการเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่จะไม่ชำระหนี้ให้กับลูกหนี้จนกว่าลูกหนี้จะสามารถชำระหนี้ตอบแทนได้หรือไม่ หรือเจ้าหนี้มีสิทธิที่จะพักชำระหนี้ในส่วนของตนที่ต้องชำระก่อนจนกว่าลูกหนี้จะจัดหาหลักประกันมาให้เจ้าหนี้ได้หรือไม่ อย่างไร ในปัญหานี้จะขอพิจารณาและหาคำตอบโดยอาศัยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเรื่องของบทบัญญัติที่บัญญัติไว้ในสัญญาซื้อขายซึ่งบัญญัติไว้โดยเฉพาะและบทบัญญัติทั่วไปประกอบแนวคำพิพากษาของศาลฎีกา โดยจะขอกล่าวเป็นกรณีๆ ดังนี้

4.1 บทบัญญัติเฉพาะในเรื่องสัญญาซื้อขาย

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติในเรื่องของสัญญาซื้อขายจะเห็นได้ว่ามีบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่สุจริตในอันที่จะพักชำระหนี้ในส่วนของตนซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับมาตรา 71 แห่งอนุสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ ค.ศ. 1980 เช่นกัน คือมาตรา 469 ที่บัญญัติว่า “ถ้าผู้ซื้อล้มละลายก่อนส่งมอบทรัพย์สินก็ดี หรือผู้ซื้อเป็นคนล้มละลายแล้วในเวลาซื้อขายโดยผู้ขายไม่รู้ก็ดี หรือผู้ซื้อกระทำให้หลักทรัพย์ที่ไว้ไว้เพื่อประกันการใช้เงินนั้นเสื่อมเสียหรือลดน้อยลงก็ดี ถึงแม้ในสัญญาจะมีกำหนดเงื่อนไขให้ใช้ราคา ผู้ขายก็ชอบที่จะยึดหน่วงทรัพย์สินซึ่งขายไว้ได้ เว้นแต่ผู้ซื้อจะหาประกันที่สมควรให้ได้” โดยมาตราดังกล่าวให้สิทธิผู้ขายแต่เพียงฝ่ายเดียวในอันที่จะยึดหน่วงทรัพย์สินที่ซื้อขายไว้เนื่องจากความสามารถในการชำระหนี้ของผู้ซื้อหรือความสามารถในการชำระหนี้ของผู้ซื้อลดลง ซึ่งถือเป็นการให้สิทธิแก่ผู้ขายในอันที่จะพักการชำระหนี้ของตนไว้ชั่วคราว คือ ยังไม่ต้องปฏิบัติตามชำระหนี้ให้ผู้ซื้อและจำกัดไว้เฉพาะกรณียังไม่ต้องส่งมอบสินค้าที่ซื้อขายให้กับผู้ซื้อเท่านั้น โดยมาตรา 469 เป็นบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองแก่ผู้ขายไว้โดยเฉพาะซึ่งมีหลักในทำนองเดียวกันกับมาตรา 193 ซึ่งเป็นหลักทั่วไปดังที่จะได้กล่าวต่อไป

เหตุผลที่กฎหมายบัญญัติให้ความคุ้มครองแก่ผู้ขาย โดยให้ผู้ขายมีสิทธิยึดหน่วงทรัพย์สินที่ซื้อขายเนื่องจากความสามารถในการชำระหนี้หรือชำระราคาของผู้ซื้อ หรือความสามารถในการชำระหนี้ของผู้ซื้อลดลงกฎหมายจึงจำเป็นต้องคุ้มครองผู้ขายให้ผู้ขายสามารถยึดหน่วงทรัพย์สินที่ขายซึ่งตนยังไม่ได้ส่งมอบให้แก่ผู้ซื้อไว้ก่อนได้ แม้ว่าหนี้ของผู้ขายจะถึงกำหนดแล้วก็ตามซึ่งสอดคล้องกับหลักทั่วไปดังที่ปรากฏในมาตรา 193(1) และ (3) (ดังที่จะได้กล่าวต่อไป) โดยมาตรา 469 ให้สิทธิแก่ผู้ขายแต่เพียงยึดหน่วงทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นไว้เท่านั้นซึ่งถือเป็นการพักชำระหนี้ของตนไว้ชั่วคราววิธีการหนึ่ง แต่ไม่ได้ให้สิทธิแก่ผู้ขายถึงขนาดเป็นเหตุให้ผู้ขายมีสิทธิเลิกสัญญา และในประการสำคัญผู้ขายต้องยังไม่ได้ส่งมอบทรัพย์สินที่ขายให้กับผู้ซื้อ ซึ่งรวมถึงผู้ขนส่งด้วย เพราะหากผู้ขายได้ส่งมอบสินค้าให้กับผู้ซื้อหรือผู้ขนส่งเรียบร้อยแล้ว ย่อมมีผลทำให้ผู้ขายสิ้นสิทธิที่จะยึดหน่วงทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นต่อไปได้ ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 463 ที่บัญญัติไว้ว่า “ถ้าในสัญญากำหนดว่าให้ทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นจากที่แห่งหนึ่งไปถึงอีกแห่งหนึ่งไซร้ ท่านว่าการส่งมอบย่อมสำเร็จเมื่อได้ส่งมอบทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้ขนส่ง” เพราะการส่งมอบสินค้าให้ผู้ขนส่งถือเท่ากับเป็นการส่งมอบทรัพย์สินนั้นให้อยู่ในเงื้อมมือของผู้ซื้อแล้วตามมาตรา 462¹ และผู้ขนส่งในที่นี้หมายถึงผู้ขนส่งที่มีอาชีพรับขนเป็นปกติธุระตามมาตรา 608² ด้วย

ดังนั้น ทันทีที่ผู้ขายได้ส่งมอบสินค้านั้นให้กับผู้ขนส่งไปแล้ว แม้สินค้านั้นอยู่ในระหว่างการขนส่ง หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าผู้ซื้อล้มละลายหรือผู้ซื้อทำให้หลักทรัพย์ที่ไว้เพื่อประกันการใช้เงินนั้นเสื่อมเสียหรือลดน้อยลงก็ดี ผู้ขายก็ไม่อาจขัดขวางมิให้ผู้ขนส่งส่งมอบสินค้านั้นให้กับผู้ซื้อได้เพราะกรณีย่อมถือได้ว่าทันทีที่ผู้ขายส่งมอบสินค้านั้นให้กับผู้ขนส่งเท่ากับผู้ขายได้ส่งมอบสินค้านั้นให้อยู่ในเงื้อมมือของผู้ซื้อแล้ว เว้นแต่จะตกลงยกเว้นเอาไว้ในสัญญาตามกฎหมายว่าด้วยเรื่องซื้อขาย

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับมาตรา 71(2) แห่งอนุสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ ค.ศ. 1980 เห็นได้ว่ามาตรา 71(2) แห่งอนุสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ ค.ศ. 1980 ให้สิทธิแก่ผู้ขายในอันที่จะระงับมิให้ผู้ขนส่งส่งมอบสินค้านั้นให้ผู้ซื้อซึ่งครอบคลุมไปถึงกรณีที่ผู้ขายได้ส่งมอบสินค้านั้นให้กับผู้ขนส่งไปแล้วแต่ต้องก่อนที่ผู้ขนส่งจะได้ส่งมอบสินค้าให้กับผู้ซื้อ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่ากรณีมาตรา 71(2) มีความเหมาะสมกับการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศที่ผู้ซื้อผู้ขายอยู่คน

¹ มาตรา 462 บัญญัติว่า “การส่งมอบนั้นจะทำอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ สุดแต่ว่าเป็นผลให้ทรัพย์สินนั้นไปอยู่ในเงื้อมมือของผู้ซื้อ”

² มาตรา 608 บัญญัติว่า “อันว่าผู้ขนส่งภายในความหมายแห่งกฎหมายลักษณะนี้ คือ บุคคลผู้รับขนส่งของหรือคนโดยสารเพื่อบำเน็จเป็นทางค้าปรกติของตน”

ละประเทศเพราะกรณีข้อมเป็นไปได้อีกว่าที่คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะทราบถึงฐานะของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งก็อาจเป็นเมื่อตนได้ชำระหนี้ฝ่ายของตนไปเรียบร้อยแล้ว ดังเช่นในกรณีนี้ที่ผู้ขายได้ส่งมอบสินค้าให้กับผู้ขนส่งไปแล้ว

อย่างไรก็ดีหากพิจารณาตามกฎหมายรับขนของใน ป.พ.พ. มาตรา 626³ และพระราชบัญญัติรับขนของทางทะเล พ.ศ. 2534 ที่ใช้บังคับกับการรับขนของทางทะเล ตามมาตรา 36⁴ ผู้ส่งของ (ในที่นี้คือ ผู้ขาย) ข้อมมีสิทธิที่จะสั่งให้ผู้ขนส่งงดการส่งของนั้นไป ส่งกลับคืนมา หรือระงับการส่งมอบแก่ผู้รับตราส่ง (ในที่นี้คือ ผู้ซื้อ) หรือจัดการแก่งของนั้นเป็นประการอื่นได้

หากผู้ซื้อหาประกันที่สมควรมาให้แก่ผู้ขาย เช่นนี้ผู้ขายก็ไม่อาจใช้สิทธิยึดหน่วงทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นอีกต่อไป สำหรับ “ประกัน” ที่สมควรนี้ ได้แก่ การประกันด้วยบุคคลคือการค้ำประกัน หรือการประกันด้วยทรัพย์สินคือการจำนอง จำนำ

ปัญหาที่น่าพิจารณาต่อไปคือ กรณีที่ผู้ซื้อเป็นคนล้มละลายนั้น ไม่ว่าจะในขณะที่ตกลงซื้อขายหรือภายหลังจากการตกลงซื้อขายแต่ก่อนที่ผู้ขายจะส่งมอบทรัพย์สินก็ตาม การที่ผู้ซื้อจะหาประกันอันสมควรให้นี้อาจเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หรือเป็นไปได้ยากมากในทางปฏิบัติเพราะเป็นที่ทราบคืออยู่แล้วว่า คนที่ล้มละลายเป็นคนมีหนี้สินล้นพ้นตัวจนถึงขั้นต้องเข้ากระบวนการให้ศาลสั่งให้เป็นคนล้มละลาย การจะหาทรัพย์สินมาประกันการชำระหนี้ข้อมเป็นไปไม่ได้ประกอบกับบุคคลล้มละลายขาดความสามารถในการจัดการทรัพย์สินของตนเอง โอกาสของการที่จะขอให้เจ้า

³ มาตรา 626 บัญญัติว่า “ทราบใจของยังอยู่ในมือผู้ขนส่ง ตราบนั้นผู้ส่งหรือถ้าได้ทำใบตราส่ง ผู้ทรงใบตราส่งนั้นอาจจะให้ผู้ขนส่งงดการส่งของนั้นไป หรือให้ส่งกลับคืนมา หรือให้จัดการแก่งของนั้นเป็นอย่างอื่นประการใดก็ได้

ในเหตุเช่นนี้ผู้ขนส่งชอบที่จะได้รับเงินค่าระวางพาหนะตามส่วนแห่งระยะทางที่ได้จัดการขนส่งไปแล้วกับทั้งค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ต้องเสียไปเพราะเหตุที่บอกรอดหรือเพราะส่งของกลับคืนหรือเพราะจัดการเป็นประการอื่นนั้น”

⁴ มาตรา 36 ที่บัญญัติว่า “ในระหว่างที่ของอยู่ในความดูแลของผู้ขนส่ง ผู้ส่งของจะสั่งให้ผู้ขนส่งงดการส่งของนั้นไป ส่งกลับคืนมา ระงับการส่งมอบแก่ผู้รับตราส่ง หรือจัดการแก่งของนั้นเป็นประการอื่นก็ได้ แต่ต้องเวนคืนต้นฉบับใบตราส่งทั้งหมดที่ออกให้แก่กันไว้แก่ผู้ขนส่ง ในกรณีเช่นนี้ผู้ขนส่งมีสิทธิได้รับค่าใช้จ่ายที่ได้เสียไปเพื่อจัดการในการขนส่งหรือตามคำสั่งของผู้ส่งของและมีสิทธิได้รับค่าระวางตามส่วนแห่งระยะทางที่ได้จัดการขนส่งไปแล้ว

ถ้าได้จัดการไปตามคำสั่งของผู้ส่งของโดยยังไม่ได้รับเวนคืนต้นฉบับใบตราส่งทั้งหมด ผู้ขนส่งต้องรับผิดชอบต่อผู้รับตราส่งซึ่งมีใบตราส่งฉบับที่ยังไม่ได้เวนคืน

พนักงานพิทักษ์ทรัพย์นำทรัพย์สินของผู้ซื้อซึ่งล้มละลายมาประกันการชำระหนี้แก่ผู้ขายเพียงรายเดียวยอมเป็นไปไม่ได้เพราะขัดกับหลักการที่การรวบรวมทรัพย์สินของผู้ล้มละลายยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เจ้าหนี้ทุกคน ส่วนการที่จะคิดว่าผู้ซื้อจะหาคนมาค้ำประกันให้ก็คงเป็นไปไม่ได้ เพราะใครจะมาค้ำประกันให้กับคนล้มละลาย

เพราะฉะนั้น กรณีที่ผู้ขายจะใช้สิทธิยึดหน่วงไม่ได้เพราะผู้ซื้อหาประกันอันสมควรให้นี้อาจเกิดได้ในความเป็นจริงเฉพาะกรณีที่ผู้ซื้อทำให้หลักทรัพย์ที่ไว้เพื่อประกันการชำระหนี้เสื่อมเสียหรือลดน้อยลงเท่านั้น

อย่างไรก็ดี แม้ผู้ขายจะใช้สิทธิตามมาตรา 469 แล้ว ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้ขายต้องยึดหน่วงทรัพย์สินนั้นไว้ไปโดยตลอดจนกว่าผู้ซื้อจะยอมชำระราคาหรือให้ประกัน เพราะมาตรา 470⁵ ยังบัญญัติรองรับการใช้สิทธิในมาตรา 469 ของผู้ขายต่อไป โดยเปิดโอกาสให้ผู้ขายซึ่งเป็นเจ้าหนี้สามารถบังคับชำระหนี้ได้ด้วยตนเองด้วยการนำทรัพย์สินที่ตนยึดหน่วงไว้ออกขายทอดตลาดได้โดยไม่ต้องอาศัยกระบวนการหรือขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้ คือการฟ้องร้องให้ศาลพิจารณาและบังคับชำระหนี้ซึ่งเป็นทางแก่สามัญ⁶ ซึ่งถือเป็นกรณีกเว้นอันมีผลทำให้การดำเนินการตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดในมาตรา 470 นี้ต้องดำเนินไปโดยเคร่งครัด

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าพิจารณาว่า บทบัญญัติในมาตรา 470 นี้อาจจะไม่มีโอกาสได้ใช้ เพราะผู้ขายยอมใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาได้อยู่แล้ว ซึ่งเป็นสิทธิในการบอกเลิกสัญญาและเรียกค่าเสียหายตามหลักทั่วไป⁷ และหากผู้ซื้อไม่ชำระราคาและผู้ขายกำหนดเวลาให้ชำระอีกครั้งก็ไม่

⁵ มาตรา 470 บัญญัติว่า “ถ้าผู้ซื้อผิดนัด ผู้ขายซึ่งได้ยึดหน่วงทรัพย์สินไว้ตามมาตราทั้งหลายที่กล่าวมาอาจจะใช้ทางแก่อุปนัยนี้แทนทางแก่สามัญในการไม่ชำระหนี้ได้ คือ มีจดหมายบอกกล่าวไปยังผู้ซื้อให้ชำระราคากับทั้งค่าจับจ่ายเกี่ยวกับการภายในเวลาอันสมควร ซึ่งต้องกำหนดลงไว้ในคำบอกกล่าวนั้นด้วย

ถ้าผู้ซื้อละเลยเสียไม่ทำตามบอกกล่าว ผู้ขายอาจนำทรัพย์สินนั้นออกขายทอดตลาดได้”

⁶ มาตรา 213 บัญญัติว่า “ถ้าลูกหนี้ละเลยเสียไม่ชำระหนี้ของตน เจ้าหนี้จะร้องขอต่อศาลให้สั่งบังคับชำระหนี้ก็ได้ ...”

⁷ กรณีนี้เป็นกรณีที่ผู้ขายไม่ประสงค์จะรักษาสัญญาซื้อขายหรือนิติสัมพันธ์ต่อไป ผู้ขายอาจใช้สิทธิบอกเลิกสัญญา ซึ่งสิทธิอาจมาจากข้อสัญญาหรือจากบทบัญญัติของกฎหมายตามมาตรา 387, 388 แล้วแต่กรณี และเมื่อผู้ขายใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาโดยชอบแล้ว สัญญาซื้อขายนั้นก็จจะระงับไป กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ขายยอมโอนกลับมายังผู้ขายทันทีตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 391 วรรคหนึ่ง และผู้ขายก็ยังมีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายจากผู้ซื้อได้อีกตามมาตรา 391 วรรคสี่

ชำระ เมื่อใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาแล้ว ผู้ขายก็จะได้กรรมสิทธิ์กลับคืนมา ถ้ามีความเสียหายก็เรียกได้ อีกน่าจะดีกว่าต้องมาใช้สิทธิตามมาตรา 470 อันเป็นวิธีการที่ยุ่งยากกว่า แต่ในบางสถานการณ์ หากสภาพเศรษฐกิจไม่ดี การบอกเลิกสัญญาอาจไม่เป็นประโยชน์กับผู้ขายเพราะได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินกลับคืนมาก็หาคนซื้อใหม่ได้ยาก

เมื่อพิจารณาสีทธิของผู้ซื้อในบทบัญญัติเรื่องซื้อขายเห็นได้ว่า ไม่มีบทบัญญัติที่ให้สิทธิผู้ซื้อในอันที่จะพักการชำระหนี้ของตนไว้ชั่วคราวเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่าผู้ขายไม่อาจสามารถปฏิบัติการชำระหนี้ได้ แต่ให้ความคุ้มครองแก่ผู้ซื้อเฉพาะกรณีที่ผู้ขายชำระหนี้ให้กับผู้ซื้อแล้วแต่ผู้ซื้อยังไม่ได้ชำระราคา และปรากฏข้อเท็จจริงว่าผู้ซื้ออาจจะเสียสิทธิที่มีต่อทรัพย์สินที่ซื้อขาย เช่นนี้มาตรา 489⁸ จึงให้สิทธิแก่ผู้ซื้อในอันที่จะยึดหน่วงราคาที่ซื้อขายได้ไว้เท่านั้น มาตราดังกล่าวจึงไม่ได้เป็นกรณีที่ผู้ขายไม่สามารถชำระหนี้ได้ แต่เป็นกรณีที่ผู้ขายได้ปฏิบัติการชำระหนี้ให้ผู้ซื้อไปแล้วและผู้ซื้อถูกข่มขู่หรือมีเหตุควรเชื่อว่าจะถูกขู่ว่าจะฟ้องคดีนั้นยอมทำให้ผู้ซื้อที่ยังไม่ชำระราคาเกิดความไม่มั่นใจว่าถ้าชำระราคาไปแล้ว ผลที่สุดจะเสียสิทธิที่มีต่อทรัพย์สินที่ซื้อหรือไม่ ดังนั้น การที่ยังไม่ชำระราคาหรือการยึดหน่วงราคาจึงเป็นวิธีการในการคุ้มครองตนเองประการหนึ่งของผู้ซื้อแม้ว่าหนี้ในการชำระราคานั้นจะถึงกำหนดแล้วตามข้อตกลงหรือถึงกำหนดทันทีที่ผู้ขายส่งมอบทรัพย์สินตามข้อสันนิษฐานแห่งกฎหมายตามมาตรา 490⁹ ก็ตาม

แต่อย่างไรก็ดีหากผู้ขายได้เจรจากับบุคคลที่เรียกร้อยเอาทรัพย์สินนั้นเป็นที่เรียบร้อยแล้วหรือผู้ขายได้จัดหาประกันความเสียหายแก่ผู้ซื้อ ไม่ว่าจะเป็นการประกันด้วยบุคคลหรือประกันด้วยทรัพย์สินเพื่อให้ผู้ซื้อมั่นใจว่าแม้จะมีความเสียหายเกิดขึ้น ผู้ซื้อก็จะได้รับการชดเชยเช่นนี้ผู้ซื้อก็จะยึดหน่วงการชำระราคาไว้ต่อไปไม่ได้

⁸ มาตรา 489 บัญญัติว่า “ถ้าผู้ซื้อถูกผู้รับจ้างหรือบุคคลผู้เรียกร้อยเอาทรัพย์สินที่ขายนั้นขู่ว่าจะฟ้องเป็นคดีขึ้นก็คดี หรือมีเหตุอันสมควรเชื่อว่าจะถูกขู่เช่นนั้นก็ดี ผู้ซื้อที่ชอบที่จะยึดหน่วงราคาไว้ทั้งหมดหรือบางส่วนได้คู่กัน จนกว่าผู้ขายจะได้บำบักยอนนั้นให้สิ้นไปหรือจนกว่าผู้ขายจะหาประกันที่สมควรให้ได้”

⁹ มาตรา 490 บัญญัติว่า “ถ้าได้กำหนดกันไว้ว่าให้ส่งมอบทรัพย์สินซึ่งขายนั้นเวลาใด ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเวลาอันเดียวกันนั้นเองเป็นเวลากำหนดใช้ราคา”

4.2 บทบัญญัติทั่วไป

นอกจากผู้ขายจะมีสิทธิยึดหน่วงทรัพย์สินที่ซื้อขายซึ่งถือเป็นการพักชำระหนี้ของตนไว้ชั่วคราวดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หากพิจารณาบทบัญญัติทั่วไปในเรื่องนิติกรรมสัญญาและหนี้แล้วจะพบว่าบทบัญญัติทั่วไปดังกล่าวก็ให้สิทธิแก่เจ้าหนี้ในอันที่จะเลิกสัญญาอีกด้วย กล่าวคือ

4.2.1 กรณีที่คู่สัญญาฝ่ายที่มีประโยชน์แห่งเงื่อนไขได้สละประโยชน์แห่งเงื่อนไขนั้นโดยปริยาย กล่าวคือ ถ้าเงื่อนไขเป็นประโยชน์แก่ลูกหนี้ การสละประโยชน์แห่งเงื่อนไข คือ การที่ฝ่ายลูกหนี้ยอมชำระหนี้ก่อนถึงเวลาที่กำหนด ในทางตรงข้ามกรณีเงื่อนไขเป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ การสละประโยชน์แห่งเงื่อนไข คือ การที่เจ้าหนี้ยอมให้มีการปฏิบัติการชำระหนี้ก่อนถึงเวลาที่กำหนด

นอกจากนี้การสละประโยชน์แห่งเงื่อนไขนั้นยังอาจมีการแสดงออกโดยทางอื่นอีก พฤติการณ์ที่เกิดจากการกระทำของลูกหนี้ในบางกรณีทำให้ถือว่าลูกหนี้ได้สละประโยชน์แห่งเงื่อนไขโดยปริยายซึ่งถ้ามีเหตุเช่นนั้นเกิดขึ้นมา แม้นิติกรรมจะมีเงื่อนไขเริ่มต้นที่เจ้าหนี้จะทวงถามให้ปฏิบัติการตามนิติกรรมนั้นก่อนถึงเวลาที่กำหนดไม่ได้ก็ตาม แต่เมื่อลูกหนี้สละประโยชน์แห่งเงื่อนไขโดยปริยายแล้ว เจ้าหนี้ก็มีสิทธิจะฟ้องบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามนิติกรรมได้ทันที แม้จะยังไม่ถึงเวลาที่กำหนดเอาไว้เป็นเงื่อนไขเริ่มต้นก็ตาม เช่น กู้ยืมเงินกัน โดยมีกำหนดชำระหนี้ภายใน 4 ปี กู้ไปได้ 2 เดือน เจ้าหนี้ก็ทวงให้ลูกหนี้ชำระเงินทั้งหมด ทั้งๆที่ยังไม่ถึงเวลาที่ลูกหนี้จะต้องชำระหนี้เพราะมีเงื่อนไขกำหนดไว้ว่าชำระภายใน 4 ปี และเงื่อนไขนั้นก็ยังไม่ถึง แต่แทนที่ลูกหนี้จะโต้แย้งว่ายังไม่ครบกำหนดเวลาชำระหนี้ กลับปฏิเสธว่าไม่เคยเป็นหนี้เลยหรือปฏิเสธว่าไม่ต้องรับผิดชอบเพราะเหตุอื่นแต่ไม่ใช่เพราะเหตุที่หนี้ยังไม่ถึงกำหนดชำระ การปฏิเสธเช่นนี้ถือว่าเป็นการสละประโยชน์แห่งเงื่อนไขเริ่มต้นที่กำหนดไว้สำหรับการชำระหนี้ของลูกหนี้ ตามมาตรา 192¹⁰ ดังนั้นแม้หนี้เดิมมีกำหนดเวลาสิ้นสุด 4 ปี และยังไม่ครบกำหนดก็ตาม เจ้าหนี้ก็มีสิทธิที่จะฟ้องให้บังคับชำระหนี้ได้แล้ว

¹⁰ มาตรา 192 บัญญัติว่า “เงื่อนไขเริ่มต้นหรือเงื่อนไขสิ้นสุดนั้น ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่ากำหนดไว้เพื่อประโยชน์แก่ฝ่ายลูกหนี้ เว้นแต่จะปรากฏโดยเนื้อความแห่งตราสารหรือโดยพฤติการณ์แห่งกรณีว่าได้ตั้งใจจะให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายเจ้าหนี้หรือแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายด้วยกัน

ถ้าเงื่อนไขเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายใด ฝ่ายนั้นจะสละประโยชน์นั้นเสียก็ได้ หากไม่กระทบกระเทือนถึงประโยชน์อันคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งจะพึงได้รับจากเงื่อนไขนั้น”

ตัวอย่างของคำพิพากษาที่ศาลถือว่าลูกหนี้สละประโยชน์แห่งเงินเวลาโดยปริยาย

คำพิพากษาฎีกาที่ 1098/2507 เจ้าหนี้ฟ้องเรียกเงินกู้ก่อนถึงกำหนดชำระ ลูกหนี้ปฏิเสธความรับผิด อ้างว่าชำระหนี้เงินกู้ตามสัญญาแล้ว ย่อมแสดงว่า ลูกหนี้ไม่ถือเอาประโยชน์แห่งเงินเวลาในสัญญาภู่นั้น เงินเวลาจึงไม่เป็นข้อที่ลูกหนี้จะอ้างเป็นประโยชน์ได้ต่อไป

คำพิพากษาฎีกาที่ 1671/2505 เจ้าหนี้ฟ้องเรียกเงินกู้ก่อนถึงกำหนดชำระ ลูกหนี้ปฏิเสธความรับผิด อ้างว่าเป็นนิติกรรมอำพราง ย่อมแสดงว่าลูกหนี้ไม่ถือเอาประโยชน์แห่งเงินเวลาในสัญญาภู่นั้น เงินเวลาจึงไม่เป็นข้อที่ลูกหนี้จะอ้างเป็นประโยชน์ได้ต่อไป

คำพิพากษาฎีกาที่ 1821/2519 ที่พิพาทเป็นที่ดินของที่ดินที่บิดาโจทก์เคยฟ้องขับไล่จำเลยออกจากที่พิพาท แล้วบิดาโจทก์กับจำเลยทำสัญญาประนีประนอมยอมความกัน โดยบิดาโจทก์ยอมให้จำเลยกับลูกหลานมีสิทธิอาศัยอยู่ในที่พิพาทไปตลอดชีวิต และศาลพิพากษาตามยอม สิทธิอาศัยดังกล่าวมิได้มีการจดทะเบียนสิทธิไว้ ต่อมาบิดามารดาโจทก์ยกที่ดินนั้นให้แก่โจทก์และบุคคลอื่น สิทธิที่จำเลยจะได้อยู่ในที่พิพาทจนตลอดชีวิตตามคำพิพากษตามขอมานั้นเป็นประโยชน์แห่งเงินเวลาที่จำเลยมีอยู่ โจทก์ฟ้องว่าจำเลยอาศัยอยู่ในที่พิพาท จำเลยต่อสู้ว่าครอบครองด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ มิได้ยกประโยชน์แห่งเงินเวลาดังกล่าวขึ้นต่อสู้ ดังนี้ ถือว่าจำเลยได้สละประโยชน์แห่งเงินเวลาดังกล่าวเสียแล้วไม่เป็นประเด็นแห่งคดีต่อไปและประโยชน์แห่งเงินเวลาดังกล่าวไม่เป็นปัญหาอันเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของประชาชนที่จำเลยจะอ้างอิงในชั้นอุทธรณ์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 225

คำพิพากษาฎีกาที่ 724/2498 ลูกหนี้กู้เงินเจ้าหนี้โดยสัญญาจะผ่อนชำระเป็นรายเดือน ลูกหนี้ปฏิเสธสัญญาก่อนครบกำหนดชำระเงินงวดแรก เจ้าหนี้ฟ้องเรียกเงินตามสัญญาได้ทั้งหมดพร้อมด้วยดอกเบี้ย เพราะการที่ลูกหนี้ปฏิเสธหนี้หรือสัญญายอมถือได้ว่าเป็นการสละประโยชน์แห่งเงินเวลาโดยปริยาย แม้เจ้าหนี้จะยอมผ่อนเวลาให้มากขึ้นเพียงใด ลูกหนี้ก็คงจะไม่ยอมชำระหนี้ยู่กันเอง

คำพิพากษาฎีกาที่ 1189/2499 จำเลยทำสัญญาอมใช้ค่าเสียหายให้โจทก์ภายใน 2 ปี แต่ก่อนถึงเวลา 2 ปีนั้น จำเลยไปอ้างกับโจทก์ว่าไม่ต้องรับผิดตามสัญญานั้น โจทก์มาฟ้องขอให้จำเลยใช้ค่าเสียหายตามสัญญา จำเลยให้การว่า จำเลยทำสัญญากับโจทก์เพราะลูกหลอกหลวงจึงไม่ต้องรับผิดตามสัญญา ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า การที่จำเลยให้การอย่างนั้น รวมทั้งการปฏิเสธไม่เป็นหนี้เป็นการที่จำเลยสละประโยชน์แห่งเงินเวลาโดยปริยายแล้ว โจทก์สามารถฟ้องขอให้บังคับตามสัญญาได้ไม่ต้องรอให้ครบ 2 ปีตามเงินเวลา

คำพิพากษาฎีกาที่ 1098/2507 โจทก์ฟ้องเรียกเงินกู้ก่อนถึงกำหนด จำเลยให้การต่อสู้ว่าชำระแล้ว ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า ที่จำเลยต่อสู้เช่นนั้นเป็นการที่จำเลยไม่ถือประโยชน์แห่งเงินเวลาตาม

สัญญาคู่ เท่ากับเป็นการสละประโยชน์แห่งเงื่อนไขแล้ว โจทก์ฟ้องให้จำเลยชำระหนี้ได้แม้ยังไม่ถึงเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญา

คำพิพากษาฎีกาที่ 1064/2537 โจทก์ฟ้องว่าจำเลยทำสัญญาจะซื้อจะขายที่ดินให้โจทก์ โดยจะจดทะเบียนโอนที่ดินให้โจทก์ในวันที่ 4 กรกฎาคม 2531 ต่อมาโจทก์ทราบว่าจำเลยจะขายที่ดินให้ผู้อื่นในราคาสูงกว่า โจทก์จึงแจ้งให้จำเลยไปโอนที่ดินให้โจทก์ภายในวันที่ 10 มิถุนายน 2531 แต่จำเลยหลบหน้าไม่ยอมโอนที่ดินให้โจทก์ โจทก์ฟ้องจำเลยในวันที่ 13 มิถุนายน 2531 ขอให้บังคับจำเลยรับเงินที่เหลือแล้วโอนที่ดินให้โจทก์ จำเลยให้การว่า ได้มีการยกเลิกสัญญาจะซื้อจะขายกันแล้ว จำเลยไม่ได้เป็นฝ่ายผิดสัญญา โจทก์ไม่มีอำนาจฟ้อง ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าที่จำเลยให้การต่อสู้คดีเช่นนั้นแสดงว่าจำเลยไม่ถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขตามสัญญาจะซื้อจะขายที่ดินนั้น เงื่อนไขจึงไม่เป็นข้อที่จำเลยจะอ้างเป็นประโยชน์ได้อีก โจทก์มีอำนาจฟ้องให้จำเลยปฏิบัติตามสัญญาจะซื้อจะขายได้

จากกรณีข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่า เมื่อมีคดีมาสู่ศาล คู่กรณีที่จะได้ประโยชน์แห่งเงื่อนไขจะต้องยกเงื่อนไขนั้นเป็นข้อต่อสู้ ถ้าไม่ยกขึ้นต่อสู้ ศาลจะหยิบยกปัญหาเรื่องเงื่อนไขขึ้นวินิจฉัยไม่ได้ เพราะไม่ใช่ปัญหาอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน¹¹ ถึงแม้เจ้าหนี้จะฟ้องบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ก่อนครบกำหนดเงื่อนไข และลูกหนี้นียกปัญหาเรื่องเงื่อนไขขึ้นต่อสู้ แต่ลูกหนี้ให้การปฏิเสธหนี้ด้วย ย่อมถือได้ว่า ลูกหนี้สละประโยชน์แห่งเงื่อนไขเช่นเดียวกัน มีข้อถึงสังเกตว่า ถ้าลูกหนี้ซึ่งถูกฟ้องนั้นขาดนัดยื่นคำให้การ โดยไม่ได้ต่อสู้คดีปฏิเสธหนี้แต่อย่างใด ผลคดีกลับแตกต่างกัน กล่าวคือ ศาลจะพิพากษายกฟ้อง โดยถือว่าเจ้าหนี้ยังไม่มีอำนาจฟ้อง เพราะลูกหนี้นี้ยังมีได้โต้แย้งสิทธิของเจ้าหนี้ เนื่องจากมีเงื่อนไขเป็นคุณสมบัติของลูกหนี้อยู่¹²

¹¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 1490/2498 ในฟ้องโจทก์อ้างสิทธิเรียกร้องเงินกู้ เพราะจำเลยไม่มีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์แห่งเงื่อนไข จำเลยไม่ได้ต่อสู้ข้อใด คงปฏิเสธว่าไม่ได้คู่ไป ตามฟ้อง ทั้งปัญหาข้อนี้ไม่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน ดังนี้เกี่ยวกับเรื่องเงื่อนไข จึงไม่เป็นประเด็นที่ศาลจะยกขึ้นวินิจฉัย

¹² คำพิพากษาฎีกาที่ 831/2492 เมื่อ โจทก์ฟ้องคดี หนี้ยังไม่ถึงกำหนดชำระ โจทก์จึงเลี้ยงไปถือเอาข้อที่จำเลยไม่ยอมให้โจทก์ทำนาที่เป็นความกับนายหนึ่งมาเป็นข้ออ้างว่าจำเลยผิดสัญญา แต่คดีฟังไม่ได้ว่า ได้มีข้อสัญญานี้ ข้ออ้างของโจทก์ที่ว่าจำเลยผิดสัญญาจึงตกไป ศาลต้องพิพากษายกฟ้อง

อนึ่ง การที่ลูกหนี้ให้การต่อสู้คดีปฏิเสธหนี้ นั้น ไม่จำเป็นต้องปฏิเสธตรงๆ ว่าไม่ได้เป็นหนี้ เพียงต่อสู้ว่าเป็นหนี้แต่ชำระแล้วก็ดี (คำพิพากษาฎีกาที่ 1098/2507) ต่อสู้ว่าหนี้เกิดจากนิติกรรมอำพรางลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดก็ดี (คำพิพากษาฎีกาที่ 1671/2505) ต่อสู้ว่าครอบครองทรัพย์สินของโจทก์จนได้กรรมสิทธิ์แล้วก็ดี (คำพิพากษาฎีกาที่ 1821/2519) ต่อสู้ว่าทำสัญญาเพราะถูกหลอกลวงจึงไม่ต้องรับผิดตามสัญญา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1189/2499) หรือต่อสู้ว่าได้มีการยกเลิกสัญญาซื้อขายกันแล้ว ไม่ได้เป็นฝ่ายผิดสัญญา เจ้าหนี้ไม่มีอำนาจฟ้อง (คำพิพากษาฎีกาที่ 1064/2537) ย่อมถือได้ว่าเป็นการต่อสู้คดีปฏิเสธหนี้ อันเป็นการสละประโยชน์แห่งเงื่อนไขทั้งสิ้น ดังนี้ เมื่อลูกหนี้สละประโยชน์แห่งเงื่อนไข ศาลก็ย่อมจะพิพากษาบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ก่อนครบกำหนดเงื่อนไข

4.2.2 กรณีที่ลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขที่กำหนดไว้เพื่อประโยชน์แก่ลูกหนี้ได้อีกต่อไปเนื่องจากหลังจากทำนิติกรรมสัญญาแล้วเกิดมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 193¹³ อันมีผลทำให้ความเชื่อถือของเจ้าหนี้ที่มีต่อลูกหนี้ดังกล่าวนั้นหมดไป โดยเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นได้แก่

4.2.2.1 ลูกหนี้ถูกศาลสั่งพิทักษ์ทรัพย์เด็ดขาดตามกฎหมายว่าด้วยล้มละลาย เมื่อลูกหนี้ถูกศาลสั่งพิทักษ์ทรัพย์เด็ดขาดตามกฎหมายล้มละลาย เจ้าหนี้ก็มีสิทธิให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ทันทีตามกฎหมายล้มละลาย โดยจะต้องไปยื่นคำขอรับชำระหนี้ต่อเจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ภายใน 2 เดือนนับแต่วันที่ศาลมีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์เด็ดขาด ไม่ว่าหนี้จะถึงกำหนดตามที่ได้กำหนดไว้แต่เดิมหรือไม่ ฉะนั้นกฎหมายจึงบัญญัติให้ลูกหนี้จะถือประโยชน์ของเงื่อนไขต่อไปไม่ได้¹⁴

¹³ มาตรา 193 บัญญัติว่า “ในกรณีดังต่อไปนี้ ฝ่ายลูกหนี้จะถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขที่เริ่มต้นหรือเงื่อนไขสิ้นสุดมิได้

- (1) ลูกหนี้ถูกศาลสั่งพิทักษ์ทรัพย์เด็ดขาดตามกฎหมายว่าด้วยล้มละลาย
- (2) ลูกหนี้ไม่ให้ประกันในเมื่อจำต้องให้
- (3) ลูกหนี้ได้ทำลายหรือทำให้ลดน้อยลงซึ่งประกันอันได้ให้ไว้
- (4) ลูกหนี้นำทรัพย์สินของบุคคลอื่นมาให้เป็นประกันโดยเจ้าของทรัพย์สินมิได้

ยินยอมด้วย”

¹⁴ อัครวิทย์ สุมาวงศ์, คู่มือการศึกษาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมสัญญา, (สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา), น. 166.

4.2.2.2 ลูกหนี้ไม่ให้ประกันในเมื่อจำต้องให้ กล่าวคือ ลูกหนี้ตกลงกับเจ้าหนี้ว่าลูกหนี้จะให้ประกันเพื่อการชำระหนี้ของลูกหนี้ตามนิติกรรมรายนั้น แต่ลูกหนี้ไม่ให้ประกันตามที่ตกลง เช่น ลูกหนี้กู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้โดยตกลงว่าจะเอาแหวนเพชรของลูกหนี้มาให้เจ้าหนี้ไว้เป็นประกันหนี้กู้ยืมเงินนั้น เจ้าหนี้จึงยอมให้เงื่อนไขแก่ลูกหนี้ที่จะชำระหนี้รายนั้นได้ภายใน 2 ปี ต่อมาลูกหนี้ไม่ยอมเอาแหวนของตนมาจำนำ ก็เป็นเรื่องที่ลูกหนี้ไม่ให้ประกันในเมื่อจำต้องให้ ลูกหนี้ผู้กู้ก็จะถือเอาประโยชน์ของเงื่อนไขที่ชำระหนี้ได้ภายใน 2 ปีนั้นอีกต่อไปไม่ได้ เจ้าหนี้สามารถเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ทันทีเพราะเจ้าหนี้ไม่มีความเชื่อถือลูกหนี้ต่อไปว่าจะสามารถชำระหนี้ให้ได้

4.2.2.3 ลูกหนี้ทำลายหรือทำให้ลดน้อยถอยลงซึ่งประกันอันได้ให้ไว้ กล่าวคือ เดิมลูกหนี้ได้ให้ประกันแก่เจ้าหนี้ ประกันในที่นี้คือการประกันตามกฎหมาย กล่าวคือ การเอาทรัพย์สินมาจำนองหรือจำนำเป็นหลักประกันหนี้¹⁵ เมื่อเอาทรัพย์สินมาจำนองจำนำแล้วต่อมากู้หนี้ทำลายหรือทำให้หลักประกันที่ได้ให้ไว้วันนั้นลดน้อยถอยลง ความเชื่อถือของเจ้าหนี้ว่าลูกหนี้จะชำระหนี้ได้โดยมีหลักประกันเช่นนั้นก็จะหมดไป กฎหมายจึงไม่ยอมให้ลูกหนี้ถือเอาประโยชน์ของเงื่อนไขอีกต่อไป เช่น กู้เงิน โดยเอาที่ดินซึ่งมีบ้านปลูกสร้างอยู่ไปจำนองเป็นประกันการชำระหนี้เงินกู้นั้น มีกำหนดชำระหนี้คืนภายใน 5 ปี ถ้าก่อนจะถึงเวลาชำระหนี้ ผู้กู้เอาไฟเผาบ้านเสีย กรณีนี้ก็จะทำให้หลักประกันบ้านที่จำนองไว้วันนั้นลดน้อยลงเหลือแต่ที่ดิน ลูกหนี้ไม่สามารถจะถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขต่อไปได้ เจ้าหนี้สามารถจะฟ้องเรียกเงินที่ให้ผู้กู้ไปคืนได้ทันทีแม้ยังไม่ถึงกำหนดเวลาที่ได้ตกลงกันไว้ และในกรณีที่ลูกหนี้ทำลายหรือทำให้หลักประกันที่ได้ให้ไว้ลดน้อยลงนี้จะต้องเกิดจากการกระทำของลูกหนี้โดยเจตนา แต่หากเกิดจากการกระทำของบุคคลอื่นหรือเกิดจากเหตุสุดวิสัย เช่นนี้ลูกหนี้ก็ยังสามารถถือเอาประโยชน์จากเงื่อนไขที่กำหนดไว้แต่เดิมได้ เช่น กรณีตามตัวอย่าง

¹⁵ ถ้าไม่ได้เป็นการประกันตามกฎหมาย เช่น เอาหลักฐานของที่ดิน เช่น โฉนดที่ดิน น.ส. 3 หรือ ส.ค. 1 มาให้เจ้าหนี้ยึดถือไว้ ไม่ถือเป็นการประกันตามกฎหมาย แม้ลูกหนี้จะทำให้ที่ดินที่ให้เจ้าหนี้ยึดถือเอกสารสิทธิไว้วันนั้นเสียหาย ก็ไม่ถือว่าเป็นกรณีที่ลูกหนี้ทำลายหรือทำให้ลดน้อยถอยลงซึ่งประกันที่ได้ให้ไว้ ไม่เข้าหลักเกณฑ์ที่มาตรา 193(3) บัญญัติ เช่น คำพิพากษาฎีกาที่ 1539/2305 ผู้กู้นำใบแจ้งการครอบครองที่ดินสวนยาง 1 แปลง มาให้ผู้กู้ยึดถือไว้เป็นประกัน ถือไม่ได้ว่าเป็นการนำสวนยางมาประกันการชำระหนี้ตามกฎหมาย แม้ต่อมาผู้กู้จะทำนิติกรรมยกสวนยางบางส่วนให้คนอื่นไป ก็ถือไม่ได้ว่าลูกหนี้ได้ทำให้ลดน้อยถอยลงซึ่งประกันอันได้ให้ไว้ ลูกหนี้ยังถือเอาประโยชน์ของเงื่อนไขที่กำหนดไว้แต่เดิมได้

ข้างต้น หากไฟเกิดจากที่อื่นแล้วลามมาไหม้บ้านหมดทั้งหลัง กรณีนี้ไม่ได้เกิดจากการกระทำของลูกหนี้ ลูกหนี้ก็ยังคงถือประโยชน์ของเงินเวลานั้นต่อไปได้

4.2.2.4 ลูกหนี้นำทรัพย์สินของบุคคลอื่นมาให้เป็นประกันโดยเจ้าของทรัพย์สินนั้นมิได้ ยินยอมด้วย โดยหลักในเรื่องของจำนองหรือนำทรัพย์สินเป็นประกัน ลูกหนี้จะต้องเอาทรัพย์สินของตนมาจำนองจำนำหรือเป็นทรัพย์สินของคนอื่นก็ได้ถ้าเจ้าของทรัพย์สินยินยอม แต่การที่ลูกหนี้เอาทรัพย์สินของคนอื่นที่ไม่ได้ยินยอมให้เอาทรัพย์สินของเขามาจำนองจำนำเป็นประกันหนี้ของตนก็ไม่ผูกพันเจ้าของทรัพย์สิน เช่น ลูกหนี้ขโมยเอาทรัพย์สินของคนอื่นมาจำนำ การจำนำนั้นก็ไม่มีผลตามกฎหมาย ฉะนั้นจึงไม่มีหลักประกันอะไรที่จะทำให้เจ้าหนี้เชื่อถือลูกหนี้ แม้นิติกรรมนั้นจะมีเงินเวลาเป็นประโยชน์แก่ลูกหนี้ ลูกหนี้ก็ถือเอาประโยชน์แห่งเงินเวลานั้นต่อไปไม่ได้¹⁶

4.2.3 การที่ลูกหนี้ถึงแก่ความตาย กล่าวคือ เมื่อลูกหนี้ถึงแก่ความตาย ตามกฎหมายเจ้าหนี้จะต้องฟ้องให้ทายาทของลูกหนี้ชำระหนี้ภายใน 1 ปี นับแต่วันที่เจ้าหนี้ได้รู้หรือควรรู้ถึงความตายของลูกหนี้ตามมาตรา 1754 วรรคสาม¹⁷ ฉะนั้นแม้หนี้ที่ลูกหนี้ผู้ตายเป็นหนี้มีเงินเวลากำหนดเอาไว้ซึ่งยาวนานกว่า 1 ปี ที่ลูกหนี้ตาย เจ้าหนี้ก็ไม่ต้องรอให้หนี้ที่ผู้ตายเป็นหนี้ต้นนั้นถึงกำหนดที่ตกลงไว้แต่เดิม¹⁸

คำพิพากษาฎีกาที่ 1413/2479 และ 94/2493 วินิจฉัยว่า เจ้าหนี้ต้องฟ้องให้ทายาทของลูกหนี้รับผิดชอบหนี้ภายในกำหนดอายุความมรดก แม้หนี้ต้นจะมีเงินเวลาเป็นประโยชน์แก่ลูกหนี้ก็ตาม

4.2.4 ลูกหนี้ยักย้ายถ่ายเททรัพย์สินเพื่อหลบหนีการบังคับชำระหนี้ของเจ้าหนี้

¹⁶ อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 14, น. 168.

¹⁷ มาตรา 1754 วรรคสาม บัญญัติว่า “ภายใต้บังคับแห่งมาตรา 193/27 แห่งประมวลกฎหมายนี้ ถ้าสิทธิเรียกร้องของเจ้าหนี้อันมีต่อเจ้ามรดกมีกำหนดอายุความยาวกว่าหนึ่งปี มิให้เจ้าหนี้นั้นฟ้องร้องเมื่อพ้นกำหนดหนึ่งปีนับแต่เมื่อเจ้าหนี้ได้รู้ หรือควรรู้ถึงความตายของเจ้ามรดก

¹⁸ อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 14, น.168.

กรณีนี้ถือว่าลูกหนี้กระทำการไม่สุจริต เจ้าหนี้ก็ไม่ต้องรอให้หนี้ถึงกำหนดอีกต่อไปตามที่ได้กำหนดเงื่อนไขเวลาไว้เดิม เจ้าหนี้สามารถฟ้องลูกหนี้ได้ทันทีโดยลูกหนี้ไม่สามารถถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขต่อไป เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1314/2515 สัญญาจะขายที่ดินแก่โจทก์ ก่อนถึงเวลาจำเลยขายที่ดินแก่ผู้อื่นเสีย ถือเป็นไม่ชำระหนี้ได้ทันที

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 804/2493 จำเลยทำสัญญาจะขายที่ดินและห้องแถวให้โจทก์ ต่อมาจำเลยกลับนำที่ดินและห้องแถวพิพาทไปขายให้แก่ผู้อื่น ถือได้ว่าจำเลยทำการฉ้อฉลตามมาตรา 237 โจทก์ยอมฟ้องขอให้เพิกถอนการฉ้อฉล และบังคับชำระหนี้ได้ทันที เพราะจำเลยได้กระทำการให้เสื่อมสิทธิของเจ้าหนี้แล้วจึงหาควรที่จะได้รับประโยชน์จากเงื่อนไขต่อไปไม่

กรณีข้อ 4.2.1-4.2.4 ข้างต้นเห็นได้ว่าเป็นกรณีที่ให้ความคุ้มครองแก่คู่สัญญาฝ่ายที่สุจริตเมื่อมีพฤติการณ์ของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปจนทำให้คู่สัญญาฝ่ายที่สุจริตไม่อาจแน่ใจได้ว่าท้ายที่สุดแล้วตนจะได้รับการปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาต่อไปอีกหรือไม่ โดยกรณีที่กล่าวข้างต้นล้วนเป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ทำให้เจ้าหนี้ขาดความไว้วางใจ และขาดความเชื่อถือว่าจะไม่ได้รับการชำระหนี้เมื่อหนี้ถึงกำหนด ซึ่งพฤติการณ์ที่ลูกหนี้แสดงออกก่อนหนี้ถึงกำหนดว่าจะไม่ชำระหนี้ตามสัญญาหรือพฤติการณ์ที่เจ้าหนี้คาดเห็นได้ล่วงหน้าว่าลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ตามสัญญาได้นี้ก็เป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ทำให้เจ้าหนี้ขาดความเชื่อถือว่าไว้วางใจเช่นกัน ซึ่งในส่วนนี้ทำให้มีปัญหาต่อไปได้ว่าหากมีพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากที่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะดังที่กล่าวในข้อ 4.2.1-4.2.4 ข้างต้น เช่นนี้ย่อมถือว่าเป็นกรณีที่ทำให้ลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขได้อีกต่อไปหรือไม่

เมื่อพิจารณาจากคำพิพากษาของศาลแล้วจะเห็นได้ว่าศาลฎีกาได้วางบรรทัดฐานไว้แล้วว่าถ้าเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้เจ้าหนี้ขาดความเชื่อถือว่าไว้วางใจขึ้น แม้จะไม่มีบัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. โดยตรง ก็ถือว่าลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขได้อีกต่อไป ผล คือ เจ้าหนี้ฟ้องบังคับชำระหนี้ได้ทันที เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8/2471 พฤติการณ์ที่ลูกหนี้อพยพไปจากถิ่นที่อยู่เดิมเป็นเหตุให้เจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องเอาชำระหนี้ได้ก่อนกำหนด

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 699/2548 แม้สัญญาจะซื้อจะขายจะไม่มีข้อตกลงว่าจำเลยจะสร้างบ้านให้แล้วเสร็จเมื่อใดก็ตาม แต่เมื่อสัญญาจะซื้อจะขายดังกล่าวเป็นสัญญาต่างตอบแทน และโจทก์ได้ชำระเงินค่างวดให้แก่จำเลยแล้ว จำเลยยอมมีหน้าที่ปลูกสร้างบ้านและส่งมอบให้โจทก์ตามสัญญา ทั้งไม่ใช่ว่าจำเลยจะสร้างบ้านให้เสร็จเมื่อใดก็ได้แล้วแต่ความพอใจของจำเลย คดีนี้โจทก์ชำระเงินเฉพาะค่างวดให้จำเลยไปแล้ว 630,000 บาทโดยงวดหลังสุดชำระเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน

2539 แต่นับจากวันทำสัญญา คือ วันที่ 15 มิถุนายน 2539 เป็นต้นมา กระทั่งโจทก์บอกเลิกสัญญา และจนถึงปัจจุบันจำเลยก็ยังไม่ได้ลงมือก่อสร้างบ้านให้โจทก์ โดยจำเลยไม่ได้ชี้แจงหรือโต้แย้งใดๆ พฤติการณ์ของจำเลยดังกล่าวถือว่าจำเลยผิดสัญญาและจำเลยไม่มีเจตนาชำระหนี้ให้โจทก์ จึงไม่มีเหตุผลที่จะต้องให้โจทก์บอกกล่าวกำหนดเวลาให้จำเลยดำเนินการอีก ดังนั้น โจทก์จึงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้โดยชอบ

คำพิพากษาฎีกาที่ 732/2548 หลังจากโจทก์ชำระเงินงวดที่ 11 ให้แก่จำเลยที่ 1 แล้ว โจทก์ไม่ได้ชำระเงินส่วนที่เหลือให้แก่จำเลยที่ 1 เนื่องจากจำเลยที่ 1 ก่อสร้างอาคารพิพาทไม่แล้วเสร็จ จนปัจจุบันนี้เพราะมีปัญหาเรื่องการเงิน กรณีจึงเป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า โดยพฤติการณ์แห่งคดีหรือโดยสภาพหรือโดยเจตนาของจำเลยที่ 1 นั้น จำเลยที่ 1 ไม่ประสงค์จะปฏิบัติตามสัญญาแล้ว จึงไม่มีเหตุผลอย่างใดที่โจทก์จะต้องบอกกล่าวกำหนดเวลาให้จำเลยที่ 1 ก่อสร้างอาคารพิพาทต่อไปอีก เพราะถึงอย่างไรจำเลยที่ 1 ก็ไม่ทำการก่อสร้างอาคารพิพาทต่อไปอันเป็นการไม่ชำระหนี้ อยู่ดีและหากยังคงให้โจทก์ต้องชำระเงินส่วนที่เหลือให้แก่จำเลยที่ 1 อีก ย่อมเป็นการยังความเสียหายแก่โจทก์เพิ่มมากขึ้น ดังนั้น โจทก์จึงชอบที่จะบอกเลิกสัญญาเสียได้โดยไม่ต้องบอกกล่าว กำหนดระยะเวลาพอสมควรให้จำเลยที่ 1 ก่อสร้างอาคารพิพาทให้แล้วเสร็จอีก การบอกเลิกสัญญาของโจทก์จึงชอบแล้ว และถือได้ว่าจำเลยที่ 1 ผิดสัญญาจะซื้อจะขายต่อโจทก์

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า พฤติการณ์ตามที่ปรากฏในบทบัญญัติข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่างบางประการเท่านั้น หากพฤติการณ์ใดที่ลูกหนี้ทำให้เจ้าหนี้ขาดความเชื่อถือไว้วางใจย่อมถือว่าเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้ลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงินเวลาได้ด้วย ซึ่งผลที่ตามมาคือ เจ้าหนี้สามารถเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ทันที และหากลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ย่อมเป็นเหตุให้เจ้าหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาได้

4.2.5 ปัญหาที่น่าพิจารณาต่อไป คือ จะใช้หลักเกณฑ์ใดในการพิจารณาว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นร้ายแรงเพียงพอที่จะเป็นเหตุให้เจ้าหนี้มีสิทธิบอกเลิกสัญญาก่อนหนี้ถึงกำหนดชำระได้ และหากไม่ร้ายแรงเพียงพอ จะให้สิทธิแก่เจ้าหนี้เพียงพักการชำระหนี้ไว้ชั่วคราว และเจ้าหนี้ต้องปฏิบัติตามชำระหนี้ต่อไปเมื่อลูกหนี้ได้จัดหาหลักประกันที่พอสมควรมาให้แก่เจ้าหนี้ดังเช่นที่มาตรา 71 แห่งอนุสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ ค.ศ. 1980 บัญญัติไว้ได้หรือไม่

ในปัญหานี้หากพิจารณาบทบัญญัติในเรื่องการเลิกสัญญาแล้วจะพบว่ากรณีที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งจะใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ต้องพิจารณาตามข้อตกลงในสัญญาว่ามีการตกลงไว้อย่างไร หรือพิจารณาว่าเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายบัญญัติให้สิทธิแก่คู่สัญญาในอันที่จะเลิกสัญญาไว้

หรือไม่ตามที่มาตรา 386¹⁹ วางหลักไว้ เพราะหากคู่สัญญาฝ่ายที่ไม่มีสิทธิเลิกสัญญาแม้จะมีการแสดงเจตนาเลิกสัญญา สัญญาก็ไม่เลิกกัน ทั้งสิทธิเลิกสัญญาก็เป็นทางเลือกของคู่สัญญา กล่าวคือแม้คู่สัญญาฝ่ายที่เป็นลูกหนี้จะไม่ชำระหนี้อันเป็นการผิดสัญญา ซึ่งคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าหนี้อาจมีสิทธิเลิกสัญญาได้ ถ้าเจ้าหนี้ไม่เลิกสัญญา สัญญานั้นก็ยังผูกพันอยู่ และเจ้าหนี้อาจมีสิทธิขอให้บังคับลูกหนี้ชำระหนี้ได้ตามมาตรา 213²⁰ ด้วย แต่ถ้าหากเจ้าหนี้เลือกใช้สิทธิในการเลิกสัญญา เจ้าหนี้ก็ไม่ต้องชำระหนี้ตอบแทน แต่เจ้าหนี้ก็หมดสิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามสัญญา คงได้แต่สิทธิกลับคืนสู่ฐานะเดิมและเรียกค่าเสียหายตามมาตรา 391²¹ จะเลือกทั้งสองอย่างไม่ได้ ซึ่งสิทธิเลิกสัญญาโดยบทบัญญัติของกฎหมายนั้นใน ป.พ.พ. ได้กำหนดไว้มากมาย เช่น ในมาตรา 387²² และมาตรา 388²³ ในเรื่องสิทธิเลิกสัญญาเพราะเหตุที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้, มาตรา 389²⁴ ในเรื่องสิทธิเลิกสัญญาเพราะเหตุที่การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะโทษ

¹⁹ มาตรา 386 บัญญัติว่า “ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเลิกสัญญาโดยข้อสัญญาหรือโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย การเลิกสัญญาเช่นนั้นย่อมทำด้วยแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาดังกล่าวมาในวรรคก่อนนั้น ท่านว่าหาอาจจะถอนได้ไม่”

²⁰ มาตรา 213 บัญญัติว่า “ถ้าลูกหนี้ละเลยเสียไม่ชำระหนี้ของตน เจ้าหนี้จะร้องขอต่อศาลให้สั่งบังคับชำระหนี้ก็ได้ เว้นแต่สภาพแห่งหนี้จะไม่เปิดช่องให้ทำเช่นนั้นได้”

²¹ มาตรา 391 บัญญัติว่า “เมื่อคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้ใช้สิทธิเลิกสัญญาแล้ว คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจำต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม แต่ทั้งนี้จะเป็นที่เสื่อมเสียแก่สิทธิของบุคคลภายนอกหาได้ไม่”

²² มาตรา 387 บัญญัติว่า “ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้ อีกฝ่ายหนึ่งจะกำหนดระยะเวลาพอสมควร แล้วบอกกล่าวให้ฝ่ายนั้นชำระหนี้ภายในระชาเวลานั้นก็ได้ ถ้าและฝ่ายนั้นไม่ชำระหนี้ภายในระยะเวลาที่กำหนดให้ไซ้ อีกฝ่ายหนึ่งจะเลิกสัญญาเสียก็ได้”

²³ มาตรา 388 บัญญัติว่า “ถ้าวัตถุที่ประสงค์แห่งสัญญานั้น ว่าโดยสภาพหรือโดยเจตนาที่คู่สัญญาได้แสดงไว้ จะเป็นผลสำเร็จได้ก็แต่ด้วยการชำระหนี้ ณ เวลาที่กำหนดก็ดี หรือภายในระยะเวลาอันใดอันหนึ่งซึ่งกำหนดไว้ก็ดี และกำหนดเวลาหรือระชาเวลานั้นได้ล่วงพ้นไปโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้ชำระหนี้ไซ้ ท่านว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้ มิพักต้องบอกกล่าวดังว่าไว้ในมาตราก่อนนั้นเลย”

²⁴ มาตรา 389 บัญญัติว่า “ถ้าการชำระหนี้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วนกลายเป็นพ้นวิสัยเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้ได้ไซ้ เจ้าหนี้จะเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้”

ลูกหนี้ได้, มาตรา 371 วรรค 2²⁵ ในเรื่องสัญญาต่างตอบแทน, มาตรา 573²⁶, 574²⁷ ในเรื่องเช่าซื้อ เป็นต้น หากเป็นกรณีที่ลูกหนี้มีความสามารถในการชำระหนี้ แต่ไม่ยอมชำระ เช่นนี้ก็เป็นไปตาม มาตรา 387 และมาตรา 388 ที่เจ้าหนี้ต้องเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ก่อน และหากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้จึงมีสิทธิเลิกสัญญาได้ เว้นแต่เป็นกรณีเวลาการชำระหนี้เป็นสาระสำคัญของเจ้าหนี้ก็บอกเลิกสัญญาได้ทันที

แต่หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าการชำระหนี้ตามสัญญานั้นกลายเป็นพันธวิสัยไม่ว่าจะ เพราะเหตุใด เช่นนี้ย่อมเป็นเหตุให้เจ้าหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาได้ทันทีหรือไม่ หรือเจ้าหนี้ต้อง ปฏิบัติการอย่างไรต่อไปหากเจ้าหนี้ยังไม่ประสงค์ที่จะใช้สิทธิเลิกสัญญาโดยในส่วนนี้ขอพิจารณา เป็น 2 กรณี คือ กรณีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นความผิดของลูกหนี้ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็น ความผิดของลูกหนี้

4.2.5.1 ถ้าการพันธวิสัยเป็นกรณีที่โทษลูกหนี้ไม่ได้ ผล คือ ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดชอบ ทั้งปวงทั้งในการชำระหนี้และความรับผิดชอบในการชดใช้ค่าสินไหมทดแทน มาตรา 219²⁸ โดย พฤติการณ์ที่จะโทษลูกหนี้ไม่ได้นั้น มีความหมายกว้าง หมายถึงพฤติการณ์ที่เป็นพันธวิสัยนั้นอยู่นอกเหนือการควบคุมของลูกหนี้หรือลูกหนี้ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเลย ดังนั้นจึงรวมถึง

²⁵ มาตรา 371 วรรคสอง บัญญัติว่า “ถ้าทรัพย์สินเสียหายเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะโทษเจ้าหนี้ไม่ได้ และเมื่อเงื่อนไขนั้นสำเร็จแล้ว เจ้าหนี้จะเรียกให้ชำระหนี้โดยลดส่วนอันตน จะต้องชำระหนี้ตอบแทนนั้นลงหรือเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้แล้วแต่จะเลือก แต่ในกรณีที่ต้นเหตุเสียหายเกิดเพราะฝ่ายลูกหนี้นั้น ท่านว่าหากกระทบกระทั่งถึงสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะเรียกค่าสินไหม ทดแทนไม่”

²⁶ มาตรา 573 บัญญัติว่า “ผู้เช่าจะบอกเลิกสัญญาในเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ด้วยการส่ง มอบทรัพย์สินกลับคืนให้แก่เจ้าของโดยเสียค่าใช้จ่ายของตนเอง”

²⁷ มาตรา 574 บัญญัติว่า “ในกรณีผิดนัดไม่ใช้เงินสองคราวติดๆกัน หรือกระทำผิด สัญญาในข้อที่เป็นส่วนสำคัญ เจ้าของทรัพย์สินจะบอกเลิกสัญญาเสียก็ได้ ถ้าเช่นนั้นบรรดาเงินที่ได้ ใช้มาแล้วแต่ก่อน ให้ริบเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน และเจ้าของทรัพย์สินของที่จะกลับเจ้าครอง ทรัพย์สินนั้นได้ด้วย”

²⁸ มาตรา 219 บัญญัติว่า “ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยเพราะพฤติการณ์อันใด อันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่ได้ก่อหนี้และซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบนั้นไซ้ ท่านว่าลูกหนี้เป็นอัน หลุดพ้นจากการชำระหนี้”

พฤติการณ์ที่เป็นพื้นวิสัยอันเนื่องมาจากเจ้าหนี้ด้วย²⁹ ซึ่งกรณีดังกล่าวเจ้าหนี้ไม่มีสิทธิบอกเลิกสัญญา สัญญาไม่เลิก แต่ยอมระงับเพราะไม่มีผลบังคับตามกฎหมายต่อไป³⁰ ปราบกฎหมายตัวอย่างคำพิพากษาฎีกา เช่น

คำพิพากษาฎีกาที่ 1260/2536 จำเลยเป็นตัวแทนหรือนายหน้าของบริษัท ร. จำเลยได้ขายสินค้าให้โจทก์ ต่อมาโจทก์ได้ขายสินค้าดังกล่าวให้แก่กองบัญชาการทหารสูงสุดในขณะที่โจทก์ทำสัญญากับจำเลยนั้น โจทก์ได้รู้อยู่แล้วว่า การส่งสินค้าดังกล่าวต้องได้รับการอนุมัติจากรัฐบาลประเทศสหรัฐอเมริกา ก่อน ซึ่งโจทก์ก็ได้ทำการขออนุมัติจากรัฐบาลประเทศสหรัฐอเมริกาแล้ว ภายหลังเมื่อโจทก์เห็นว่า การรอคอยคำตอบจากรัฐบาลประเทศสหรัฐอเมริกาคือเป็นการล่าช้า โจทก์จึงได้ติดต่อสั่งซื้อสินค้าโดยตรงจากบริษัท. ต่อมาจำเลยแจ้งให้โจทก์ทราบว่า รัฐบาลประเทศสหรัฐอเมริกาไม่อนุญาตให้ส่งสินค้าออกนอกประเทศ โจทก์จึงได้ขอแก้สัญญากับกองบัญชาการทหารสูงสุด ขอส่งมอบสินค้าอื่นแทน พฤติการณ์ทั้งหมดเห็นได้ว่าโจทก์เองก็ถือว่า การที่รัฐบาลประเทศสหรัฐอเมริกาไม่อนุญาตให้บริษัท ร. ส่งสินค้าออกนอกประเทศครั้งนี้ ไม่อาจถือว่าเป็นความผิดของฝ่ายใดได้และสาเหตุดังกล่าวก็อยู่นอกเหนืออำนาจของจำเลย ถือได้ว่า ภายหลังจากที่ได้ก่อหนี้ขึ้นแล้ว การชำระหนี้กลายเป็นพื้นวิสัยอันมิใช่ความผิดของจำเลย จำเลยจึงไม่ต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายแก่โจทก์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 219

คำพิพากษาฎีกาที่ 1185/2533 จำเลยนำรถยนต์เข้ามาในประเทศไทยโดยทำสัญญาต่อโจทก์ว่าจะส่งมอบรถยนต์ออกไปภายในเวลาที่กำหนด มิฉะนั้นจำเลยยอมรับผิดชำระเงินแก่โจทก์ การที่จำเลยไม่ปฏิบัติตามสัญญาอ้างว่าเป็นการพื้นวิสัยเนื่องจากประเทศที่จำเลยจะส่งมอบรถยนต์นั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยใช้ลัทธิการปกครองแตกต่างกับประเทศไทย จำเลยไม่กล้านำรถยนต์ออกไปยังประเทศดังกล่าวเป็นเพียงจำเลยไม่กล้านำรถยนต์กลับออกไปเท่านั้น ไม่ใช่จำเลยกระทำไม่ได้ การชำระหนี้ของจำเลยไม่เป็นการพื้นวิสัย

คำพิพากษาฎีกาที่ 149/2539 จำเลยทำสัญญาขายไม้พินทำถ่านในป่าที่จำเลยได้รับสัมปทาน โจทก์วางมัดจำให้จำเลย แต่เมื่อถึงกำหนดส่งมอบไม้ จำเลยไม่ส่งมอบไม้ตามสัญญา เพราะมีคำสั่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้สัมปทานทำไม้ในเขตป่าไม้ที่จำเลยจะทำไม้พินส่งมอบให้โจทก์สิ้นสุดลง การชำระหนี้ของจำเลยจึงตกเป็นพื้นวิสัยเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งอันจะโทษ

²⁹ ภัทรศักดิ์ วรรณแสง, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร) บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, น.59

³⁰ ศักดิ์ สนองชาติ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา, (แก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 8), สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, น. 502-503

ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมิได้ เป็นผลให้จำเลยหลุดพ้นจากการชำระหนี้แต่จำเลยไม่มีสิทธิได้รับการชำระหนี้ตอบแทน ต้องคืนมัดจำให้แก่โจทก์

มาตรา 219 วรรคสองยังบัญญัติต่อไปด้วยว่า “ถ้าภายหลังที่ได้ก่อหนี้ขึ้นแล้วนั้น ลูกหนี้กลายเป็นคนไม่สามารถชำระหนี้ได้ไซ้ ท่านให้ถือเสมือนว่าเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นอันพ้นวิสัยฉะนั้น” เช่น

คำพิพากษาฎีกาที่ 4968-5050/2543 โจทก์ทั้งแปดสืบสามตกลงจองซื้อหุ้นเพิ่มทุนของจำเลยที่ 1 โดยมีข้อจำกัดสิทธิเกี่ยวกับการจำหน่ายหุ้นและยอมให้จำเลยที่ 1 นำหุ้นที่ยังไม่มีสิทธิจำหน่ายออกขายแก่บุคคลอื่น หากโจทก์ทั้งแปดสืบสามต้องพ้นสภาพจากการเป็นพนักงานของจำเลยที่ 1 ก่อนครบกำหนดสามปีนับแต่วันปิดการจองซื้อ ซึ่งโจทก์ดังกล่าวจะได้รับเงินค่าหุ้นคืนเท่ากับราคาจองซื้อพร้อมดอกเบี้ยภายใน 1 เดือน นับแต่พ้นสภาพการเป็นพนักงาน เงื่อนไขดังกล่าวเป็นเหตุให้จำเลยที่ 1 มีภาระหรือมีหน้าที่ที่จะต้องนำหุ้นดังกล่าวออกขายแก่บุคคลอื่นด้วย เมื่อกระทรวงการคลังมีคำสั่งให้ระงับการดำเนินกิจการของจำเลยที่ 1 เป็นเหตุให้จำเลยที่ 1 ไม่สามารถทำธุรกรรมทางการเงินหรือค้าหลักทรัพย์ได้ตามปกติ ถือได้ว่าภายหลังที่ได้ก่อหนี้ขึ้นแล้ว จำเลยที่ 1 กลายเป็นคนไม่สามารถชำระหนี้ได้อันเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นอันพ้นวิสัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 219 วรรคสอง จำเลยที่ 1 จึงหลุดพ้นจากการชำระหนี้และถือไม่ได้ว่าจำเลยที่ 1 กับจำเลยที่ 2 ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจกระทำการแทนจำเลยที่ 1 ผิดข้อตกลงหรือยกเลิกเงื่อนไขหรือข้อตกลงที่ระบุในบันทึกการเสนอขายหุ้น โดยพลการจำเลยทั้งสองไม่ต้องชำระเงินค่าหุ้น ค่าเสียหายและดอกเบี้ยแก่โจทก์ดังกล่าว

ถ้าเหตุการณ์หรือพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเหตุสุดวิสัย³¹ หรือเหตุอื่นใดที่อยู่นอกเหนือความควบคุมของลูกหนี้ และไม่ได้เป็นความผิดของลูกหนี้ เช่นนี้มาตรา 205³² แห่ง ป.พ.พ. ได้ให้ทางแก้เอาไว้ซึ่งผลคือ ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้น แต่ลูกหนี้ยังคงต้อง

³¹ ลักษณะของเหตุสุดวิสัย คือ เป็นพฤติการณ์ที่มีลักษณะไม่สามารถหลีกเลี่ยงป้องกันได้, เป็นพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นโดยคาดเห็นไม่ได้ และเป็นพฤติการณ์ที่อยู่เกินกว่าจะต้องมีลักษณะเกิดขึ้นนอกขอบเขตที่ลูกหนี้จะควบคุมได้ (ดูรายละเอียดในบทความเรื่องหลักและขอบเขตความรับผิดชอบทางสัญญา ของอาจารย์ดาราพร ธีระวัฒน์ ในหนังสืออาจารย์บูชา หนังสือรวมบทความทางวิชาการเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ศาสตราจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม หน้า 376)

³² มาตรา 205 บัญญัติว่า “ตราบใดการชำระหนี้ขึ้นแล้วยังมิได้กระทำลงเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ ตราบนั้นลูกหนี้ยังหาได้ชื่อว่าผิดนัดไม่”

ปฏิบัติการชำระหนี้ต่อไป เจ้าหนี้ไม่มีสิทธิเลิกสัญญา อันจะเห็นได้จากตัวอย่างคำพิพากษาของศาลฎีกาดังนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3327/2530 จำเลยส่งชนวนถูกระเบิดแก่โจทก์เกินกำหนดสัญญาไป 308 วัน เพราะรัฐบาลระงับการส่งออกของบริษัทผู้ผลิตเนื่องจากสถานการณ์สู้รบระหว่างจีนกับเวียดนาม และการส่งออกต้องผ่านประเทศเยอรมันตะวันตก ทั้งต้องให้สถานทูตไทยในกรุงเวียตนามรับรองอีกกว่าเป็นชนวนถูกระเบิดที่จะส่งถึงโจทก์ ดังนี้ จำเลยและบริษัทผู้ผลิตไม่อาจป้องกันได้ และไม่อาจคาดหมายว่าจะเกิดขึ้น จึงเป็นเหตุสุดวิสัยเป็นเหตุการณ์ซึ่งจำเลยไม่ต้องรับผิดชอบ

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1955/2537 ข้อที่โจทก์อ้างว่า ผู้รับมอบอำนาจโจทก์เจ็บป่วยกะทันหันจนไม่อาจไปรับโอนและชำระราคาที่ดินในวันนัดได้นั้น ไม่ปรากฏในคำฟ้องว่าผู้รับมอบอำนาจโจทก์เจ็บป่วยขนาดไหน และการป่วยเป็นลมพิษอย่างฉับพลันตามที่โจทก์กล่าวอ้างขึ้นใหม่ในชั้นฎีกาในกรณีปกติก็เดินทางกันได้ ยังถือไม่ได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่โจทก์ไม่ต้องรับผิดชอบตามป.พ.พ. มาตรา 205 เมื่อโจทก์ไม่ชำระหนี้ตามกำหนด โจทก์จึงตกเป็นผู้ผิดนัดผิดสัญญา

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5908/2540 แม้ตามสัญญาซื้อขายจะมีได้กำหนดเงื่อนไขไว้ว่าการส่งสิ่งของตามสัญญาต้องได้รับอนุมัติจากรัฐบาลอังกฤษก่อน แต่ตามสภาพของสิ่งของตามสัญญาเป็นอุปกรณ์ทางทหารซึ่งต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่ส่งจากบริษัทในประเทศอังกฤษ และต้องได้รับอนุมัติจากรัฐบาลอังกฤษจึงจะสามารถส่งสิ่งของมายังประเทศไทยได้ การขออนุญาตส่งออกบริษัทผู้ผลิตเป็นผู้ขอใบอนุญาตส่งออก จำเลยที่ 1 ได้เร่งรัดให้รับส่งสิ่งของมาให้ทันตามกำหนดในสัญญาแล้ว แต่เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ไม่สงบในประเทศไทย รัฐบาลอังกฤษจึงยังไม่อนุญาตให้ส่งสิ่งของมายังประเทศไทยในช่วงนั้น ทำให้การออกใบอนุญาตส่งออกต้องล่าช้าออกไปกว่าปกติถึง 5 สัปดาห์ หรือ 35 วัน โดยเพิ่งมีการอนุญาตเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2535 เหตุการณ์ที่จำเลยที่ 1 ยังไม่สามารถส่งมอบสิ่งของให้โจทก์ได้จนถึงวันที่โจทก์ใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาคือวันที่ 9 กรกฎาคม 2535 หลังครบกำหนดส่งมอบเพียง 22 วัน ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบตามป.พ.พ. มาตรา 205 และจำเลยที่ 1 ได้แจ้งเหตุแห่งความล่าช้าพร้อมหลักฐานเป็นหนังสือให้โจทก์ทราบหลายฉบับแล้ว แม้จะไม่มีข้อความขอขยายเวลาการส่งมอบออกไปตามที่ระบุไว้ในสัญญาก็ตาม แต่การที่จำเลยที่ 1 แจ้งว่าจะส่งสิ่งของให้ทันที่เมื่อได้รับอนุมัติจากรัฐบาลอังกฤษก็ถือได้ว่าเป็นการขอขยายเวลาการส่งมอบออกไป นับว่าได้ปฏิบัติครบถ้วนตามสัญญาแล้ว จำเลยที่ 1 จึงมิใช่เป็นผู้ผิดนัด

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5440-5441/2542 เมื่อทะเบียนรถยนต์ที่โจทก์มอบให้จำเลยที่ 1 เป็นทะเบียนรถยนต์คันที่หายไป จำเลยที่ 1 จึงไม่มีสิทธินำแผ่นป้ายเลขทะเบียนดังกล่าวมาใช้กับรถยนต์คันที่ตนครอบครองอยู่ แม้จำเลยที่ 1 จะชำระค่าเช่าซื้อต่อไปจนครบทุกงวดก็ไม่สามารถจด

ทะเบียนโอนให้แก่กันได้ ดังนี้ จำเลยที่ 1 จึงมีเหตุที่จะอ้างไม่ต้องชำระค่าเช่าซื้อจนกว่าโจทก์จะดำเนินการแก้ไขให้จำเลยที่ 1 สามารถใช้และได้รับประโยชน์จากรถยนต์คันที่ครอบครองและสามารถจดทะเบียนโอนให้แก่กันได้โดยชอบ จำเลยที่ 1 ไม่ได้เป็นฝ่ายผิดสัญญา จึงไม่ต้องรับผิดชอบโจทก์

4.2.5.2 กรณีเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเป็นความผิดของลูกหนี้ ได้แก่ กรณีการชำระหนี้ที่ตกเป็นพันธียโดยโทษลูกหนี้ได้ เช่นนี้ตามมาตรา 389 ที่บัญญัติว่า “ถ้าการชำระหนี้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วนกลายเป็นพันธียเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้ได้ไซ้ เจ้าหนี้จะเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้” และผลเป็นไปตามที่มาตรา 218³³ บัญญัติไว้ คือ เมื่อพันธียจะชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้จึงไม่ต้องชำระหนี้ แต่เมื่อการพันธียดังกล่าวเป็นความผิดของลูกหนี้ และเจ้าหนี้ได้รับความเสียหาย ลูกหนี้จึงควรจะต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทน³⁴

การชำระหนี้พันธียตามมาตรา 389 หมายถึง การชำระหนี้ตามสัญญานั้นไม่อยู่ในพันธียที่จะทำได้ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน และไม่สามารถกระทำไปอันมีลักษณะเป็นการถาวรมิใช่ชั่วคราวและเป็นไปไม่ได้โดยแท้จริง และในประการสำคัญการชำระหนี้ที่ไม่อยู่ในพันธียที่จะทำได้จำเป็นต้องเป็นความผิดของ “ลูกหนี้” เท่านั้น ดังนั้น หากการชำระหนี้พันธียโดยโทษ “ลูกหนี้” ไม่ได้ แต่โทษเจ้าหนี้ได้ หรือโทษใครไม่ได้เลยแต่เกิดเพราะเหตุสุดวิสัย เช่นนี้เจ้าหนี้ก็ไม่มีสิทธิที่จะบอกเลิกสัญญาตามมาตรานี้ โดยการชำระหนี้พันธียตามมาตรานี้อาจเกิดขึ้นเพราะการพันธียตามความเป็นจริงหรือการพันธียโดยกฎหมายก็ได้³⁵ และเจ้าหนี้ต้องใช้สิทธิเลิกสัญญาด้วย หากเจ้าหนี้ไม่ใช้สิทธิเลิกสัญญา สัญญาก็ยังไม่เลิก แม้การชำระหนี้จะพันธียก็ตาม

นอกจากนี้การชำระหนี้ที่ทำไม่ได้เพียงชั่วคราวไม่เป็นการชำระหนี้โดยพันธีย³⁶ เช่น ผู้ขายที่ดินยังไม่อาจโอนที่ดินให้ผู้ซื้อได้เพราะอยู่ในระหว่างการเวนคืนที่ดิน จึงมีการห้ามโอนที่ดิน

³³ “ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพันธียจะทำได้เพราะพฤติกรรมอันใดอันหนึ่งซึ่งลูกหนี้ต้องรับผิดชอบไซ้ ท่านว่าลูกหนี้จะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่เจ้าหนี้เพื่อค่าเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้”

³⁴ อ้าวแล้วในเชิงอรรถที่ 29, น.58

³⁵ ดร. สนันทกรณ (จำปี) โสทธิพันธุ์, คำอธิบายนิติกรรม-สัญญา, พิมพ์ครั้งที่ 11 ปรับปรุงใหม่, (บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด), น. 383.

³⁶ วิสารินี เหมพิจิตร, “การเลิกสัญญากรณีไม่ชำระหนี้และกรณีการชำระหนี้กลายเป็นพันธีย”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542) น. 96-97

ชั่วคราว³⁷ หรือยังโอนไม่ได้เพราะติดขัดเรื่องการรังวัดที่ดิน³⁸ และในกรณีการชำระหนี้ต้องโดยกฎหมาย แต่ไม่ถึงกับเป็นการห้ามเด็ดขาดเพียงแต่จะมีการชำระหนี้กันได้ต้องขออนุญาตจากทางราชการก่อน ไม่ถือว่าการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยเช่นกัน เช่น สัญญาซื้อขายที่ดินซึ่งพนักงานที่ดินมีคำสั่งไม่อนุญาตให้โอนแต่ยังอาจอุทธรณ์ได้³⁹ หรือการให้เช่าช่วงประทานบัตรทำเหมืองแร่ ซึ่งจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ก่อน⁴⁰ นอกจากนี้ในกรณีที่การชำระหนี้เป็นการส่งมอบทรัพย์สินเป็นประเภทที่ไม่อาจอ้างว่าการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยได้ เช่น การซื้อขายข้าวสารไม่ได้รับรู้ว่าต้องเป็นข้าวสารจากโรงสีชุมชนสมุทรธรรมที่จังหวัดนครนายก แม้เกิดเพลิงไหม้โรงสีและข้าวเปลือกที่เตรียมไว้สีเป็นข้าวสารถูกเพลิงไหม้ไปด้วยก็ไม่เป็นเหตุสุดวิสัย⁴¹

³⁷ คำพิพากษาฎีกาที่ 521/2488 คู่สัญญาตกลงทำสัญญาจะซื้อจะขายกัน ต่อมาผู้ขายทำการโอนที่ดินตามกำหนดเวลาในสัญญาไม่ได้เพราะกำหนดเวลานั้นอยู่ในระหว่างใช้พระราชกฤษฎีกาเวนคืนซึ่งห้ามทำการขายนั้น ถือว่าเป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้จะไม่ต้องรับผิดชอบในการที่ยังไม่ได้ชำระหนี้เท่านั้น มิใช่เป็นเรื่องการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยอันจะทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการโอนที่ดินและกำหนดเวลานั้นมิใช่เงื่อนไขอันจะทำให้สัญญาสิ้นสุด ฉะนั้นเมื่อพ้นเวลาที่กฎหมายห้ามทำการขายแล้ว ผู้ซื้อก็ขอให้ผู้ขายทำการโอนได้

³⁸ คำพิพากษาฎีกาที่ 319/2492 ผู้ขายตกลงขายที่ดินที่ถือกรรมสิทธิ์ร่วมกับผู้อื่นให้ผู้ซื้อ ต่อมาผู้ขายยื่นคำขอต่อเจ้าพนักงานขอแบ่งโฉนด และนำเจ้าพนักงานไปรังวัดที่ดิน แต่มีผู้คัดค้านการนำรังวัดและผู้คัดค้านไม่ยอมตกลงด้วยนั้น ไม่ถือว่าการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยอันจะทำให้ผู้ขายหลุดพ้นจากการจัดการโอนที่ดินให้ผู้ซื้อ

³⁹ คำพิพากษาฎีกาที่ 468/2490, 874/2490 คู่สัญญาตกลงทำสัญญาจะซื้อขายที่ดินและไปทำการโอนโฉนดตามกำหนดในสัญญา ปรากฏว่าเจ้าพนักงานที่ดินมีคำสั่งไม่อนุญาตให้ทำการซื้อขายที่ดิน ผู้ขอทำการโอนมีสิทธิที่จะยื่นคำร้องเป็นทำนองอุทธรณ์คำสั่งต่อไปอีกได้ เพราะไม่ถือว่าเป็นคำสั่งที่เด็ดขาด ผู้ซื้อจึงยื่นอุทธรณ์คำสั่งโดยผู้ขายทราบดี การที่เจ้าพนักงานที่ดินมีคำสั่งไม่อนุญาตดังกล่าวจึงยังไม่ถือว่าเป็นเหตุพ้นวิสัยที่จะทำการโอน ผู้ขายจึงบอกเลิกสัญญากับผู้ซื้อไม่ได้ เมื่อผู้ขายขายที่ดินพิพาทให้ผู้อื่น จึงเป็นฝ่ายผิดสัญญา ผู้ซื้อฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนได้

⁴⁰ คำพิพากษาฎีกาที่ 2761-2764/2517 (ประชุมใหญ่) โจทก์ทำสัญญาเช่าช่วงประทานบัตรทำเหมืองแร่จากจำเลย ซึ่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 ห้ามรับช่วงการทำเหมืองแร่ แต่กฎหมายมิได้ห้ามโดยเด็ดขาด หากรัฐมนตรีอนุญาตก็ยอมรับช่วงกันได้ การชำระหนี้ตามสัญญาจึงไม่เป็นการพันธวิสัย

⁴¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 4341/2531 สัญญาซื้อขายข้าวสารระหว่างโจทก์กับจำเลยมิได้

และแม้พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปเป็นเหตุให้การชำระหนี้ไม่ถึงกับการกระทำไม่ได้ โดยแน่แท้หรือเป็นพันวิสัย แต่ว่าการชำระหนี้ก่อนความยุ่งยากหรือเพิ่มภาระแก่ลูกหนี้หรือทำให้ลูกหนี้ต้องใช้จ่ายในการชำระหนี้เพิ่มขึ้น เช่นนี้ตามแนวคำพิพากษาของศาลไทยมักวินิจฉัยว่าเมื่อพฤติการณ์ดังกล่าวไม่เป็นการชำระหนี้ที่กลายเป็นพันวิสัยอย่างสิ้นเชิงแล้ว ศาลจะไม่พิพากษาให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากหนี้และให้หนี้ระงับลงตามมาตรา 219 ซึ่งจะมีผลให้ลูกหนี้ไม่ต้องชำระหนี้ตามสัญญา และไม่พิพากษาให้เจ้าหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาเพราะเหตุพันวิสัยตามมาตรา 389 ได้

4.2.6 หากข้อเท็จจริงปรากฏว่า เหตุที่ทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ได้ตามสัญญา นั้นเกิดขึ้นจากการกระทำหรืองดเว้นกระทำการของบุคคลภายนอก เช่น ผู้จัดหาสินค้าให้กับผู้ขาย ไม่จัดส่งวัตถุดิบมาให้ผู้ขายภายในกำหนดเวลาตามสัญญาระหว่างผู้จัดหาสินค้ากับผู้ขาย อันมีผลทำให้ผู้ขายไม่สามารถที่จะผลิตสินค้าและส่งมอบให้กับผู้ซื้อ ได้ทันตามที่กำหนดไว้ในสัญญาซื้อขาย เช่นนี้หากเกิดความเสียหายใดๆเกิดขึ้นผู้ขายก็ยังคงต้องรับผิดชอบกับผู้ซื้อ ผู้ขายไม่อาจนำข้อเท็จจริงดังกล่าวมาอ้างเพื่อไม่ให้ตนต้องรับผิดชอบตามสัญญาได้แม้จะไม่ใช่ความผิดของผู้ขายหรือเป็นเหตุสุดวิสัยก็ตาม เว้นแต่เป็นเหตุที่ลูกหนี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ คาดหมายไม่ได้ แล้วลูกหนี้ไม่มีส่วนด้วย⁴² เช่น

คำพิพากษาฎีกาที่ 258/2523 ลูกหนี้ไม่ส่งน้ำตาลแก่ผู้ซื้อตามเวลากำหนดเพราะไม่สามารถตกลงราคากับผู้ผลิตน้ำตาลได้ ต่อมารัฐบาลจึงห้ามส่งน้ำตาลออกไปต่างประเทศ ไม่เป็นเหตุสุดวิสัยที่จะอ้างขึ้นปิดความรับผิดชอบ

กำหนดให้จำเลยจัดหาข้าวสารเพื่อส่งมอบให้แก่โจทก์จากที่ใด การที่จำเลยทำสัญญาซื้อข้าวสารจากโรงสีชุมชนสหกรณ์ที่จังหวัดนครนายก โจทก์ไม่ได้รู้เห็นหรือเกี่ยวข้องด้วย แม้เกิดเพลิงไหม้โรงสีและข้าวเปลือกที่เตรียมไว้สีเป็นข้าวสารถูกเพลิงไหม้ไปด้วยก็ตาม จำเลยจะอ้างว่าเป็นเหตุสุดวิสัยเพื่อปฏิเสธความรับผิดชอบต่อโจทก์ไม่ได้ เพราะจำเลยสามารถจัดหาข้าวสารจากที่อื่นส่งมอบให้แก่โจทก์ได้ การที่ข้าวสารมีราคาสูงขึ้นหรือต้องซื้อจากที่ห่างไกลไม่สะดวก ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เหล่านี้ถือไม่ได้ว่าเป็นเหตุไม่ต้องรับผิดชอบ เมื่อจำเลยส่งมอบข้าวสารให้แก่โจทก์ไม่ได้ จึงเป็นฝ่ายผิดสัญญา

⁴² โปรดดูรายละเอียดในบทความเรื่องหลักและขอบเขตความรับผิดชอบทางสัญญา ของอาจารย์ดราพร ธีระวัฒน์ ในหนังสืออาจารย์บุชา หนังสือรวมบทความทางวิชาการเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ศาสตราจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม หน้า 377

4.2.7 สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาต่างตอบแทนตามมาตรา 369 โดยสัญญาต่างตอบแทนนั้น คู่สัญญาต่างมีหน้าที่ที่จะต้องชำระตอบแทนกัน หน้าที่ผูกพันฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นมูลฐานของการชำระหนี้ของอีกฝ่ายหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หนี้ของแต่ละฝ่ายต่างเป็นมูลฐานแห่งการชำระหนี้ซึ่งกันและกัน ซึ่งผล คือ คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิไม่ยอมชำระหนี้จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะชำระหนี้หรือขอปฏิบัติการชำระหนี้ กล่าวคือ จะต้องมีการชำระหนี้ตอบแทนซึ่งกันและกัน คู่สัญญาที่ไม่ชำระหนี้ไม่มีสิทธิเรียกให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งชำระหนี้เว้นแต่หนี้ของตนจะยังไม่ถึงกำหนดชำระ

ดังนี้ หากข้อเท็จจริงปรากฏว่า คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่ยอมปฏิบัติการชำระหนี้ของตน คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งก็สามารถพักชำระหนี้ในส่วนของตนได้ ตามหลักของสัญญาต่างตอบแทนอย่างไรก็ดี กรณีดังกล่าวสามารถใช้บังคับได้เฉพาะกรณีที่ไม่มีกำหนดเวลาชำระหนี้ของคู่สัญญาแต่ละฝ่ายไว้เท่านั้น

4.2.8 สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาที่ก่อให้เกิดผู้ซื้อและผู้ขายต่างมีหน้าที่ที่จะต้องชำระตอบแทนซึ่งกันและกัน ดังนี้ หากเป็นกรณีมูลหนี้ค่าสินค้า ผู้ซื้อ (ในฐานะลูกหนี้ในมูลหนี้ค่าสินค้า) พร้อมทั้งจะชำระราคา แต่ผู้ขาย (เจ้าหนี้ในมูลหนี้ค่าสินค้า) พร้อมทั้งจะรับชำระหนี้แต่ไม่สามารถที่จะปฏิบัติการชำระหนี้คือส่งมอบสินค้าให้กับผู้ซื้อได้ เช่นนี้บทบัญญัติกฎหมายที่สามารถนำมาใช้สำหรับกรณีดังกล่าวคือ มาตรา 210 ที่บัญญัติว่า “ถ้าลูกหนี้จำต้องชำระหนี้ส่วนของตนต่อเมื่อเจ้าหนี้ชำระหนี้ตอบแทนด้วยไซ้ร้ แม้ถึงว่าเจ้าหนี้จะได้เตรียมพร้อมที่จะรับชำระหนี้ตามที่ลูกหนี้ขอปฏิบัติแล้วก็ตาม หากไม่เสนอที่จะทำการชำระหนี้ตอบแทนตามที่พึงต้องทำ เจ้าหนี้ก็เป็นอันได้ชื่อว่าผิดนัด” ในกรณีดังกล่าวผู้ซื้อ (ซึ่งเป็นลูกหนี้ในมูลหนี้ค่าสินค้า) จึงไม่ได้เป็นผู้ผิดนัด ดังนี้ผู้ขาย (เจ้าหนี้) จะอาศัยเหตุดังกล่าวในการพักชำระหนี้ในส่วนของตนหรือจะบอกเลิกสัญญาโดยอ้างว่าลูกหนี้เป็นฝ่ายผิดนัด ไม่ได้

4.2.9 จากการที่สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาต่างตอบแทน ดังนั้น คู่สัญญาจึงเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในหนี้การส่งมอบสินค้า เจ้าหนี้ คือ ผู้ซื้อ ส่วนลูกหนี้ คือ ผู้ขาย หากเป็นหนี้ชำระราคา เจ้าหนี้คือ ผู้ขาย ส่วนลูกหนี้ คือ ผู้ซื้อ ดังนี้ หากข้อเท็จจริงปรากฏว่า หลังจากที่ทำสัญญากัน ราคาของสินค้าในท้องตลาดกับราคาที่ตกลงกันในสัญญาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากอันเป็นเหตุให้ผู้ซื้อคาดหมายได้ว่า ในพฤติการณ์ดังกล่าวมีความเป็นไปได้สูงที่ผู้ขายจะไม่ส่งมอบสินค้าให้ตนเมื่อหนี้ถึงกำหนดอย่างแน่นอน เช่นนี้ หากสัญญากำหนดให้ผู้ซื้อ (ในฐานะลูกหนี้ในหนี้ชำระราคา) ชำระค่าสินค้าก่อน ผู้ซื้อในฐานะลูกหนี้สามารถอาศัยมาตรา 205 ที่บัญญัติว่า “ตราบใดการชำระหนี้นั้นยังมีได้กระทำการเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ ตราบนั้นลูกหนี้

ยังหาได้ชื่อว่าผิดนัดไม่” เป็นข้อแก้ตัวที่ยังไม่ต้องชำระหนี้ก่อนได้ โดยถือว่าการที่ราคาสินค้าตามท้องตลาดเปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากราคาที่กำหนดในสัญญาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ราคาสินค้าตามท้องตลาดมีราคาขึ้นไปสูงมากจนเป็นที่คาดหมายได้ว่าผู้ขายยอมที่จะผิดสัญญามากกว่าที่จะส่งมอบสินค้านั้นเป็นพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ และการไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ดังกล่าวของลูกหนี้ก็ไม่ถือว่าลูกหนี้เป็นฝ่ายผิดนัดด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า หลักการผิดสัญญาที่คาดหมายได้ไม่ได้ถูกนำมาบัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. อย่างชัดเจน แต่หากพิจารณาบทบัญญัติใน ป.พ.พ. แล้วจะเห็นได้ว่า บทบัญญัติใน ป.พ.พ. มีความใกล้เคียงและไม่ขัดแย้งโดยหลักการกับหลักการผิดสัญญาที่คาดหมายได้ในอนุสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ ค.ศ. 1980 กล่าวโดยเฉพาะคือ หากพิจารณาบทบัญญัติใน ป.พ.พ. ว่าด้วยเรื่องซื้อขายแล้วจะเห็นได้ว่า บทบัญญัติในเรื่องดังกล่าวให้ความคุ้มครองคู่สัญญาในอันที่จะพักชำระหนี้ของตนไว้ชั่วคราว หากเกิดพฤติการณ์ที่ทำให้ผู้ขายไม่มั่นใจว่าผู้ซื้อจะปฏิบัติตามชำระหนี้หรือไม่ ตามที่ปรากฏในมาตรา 469 ซึ่งเป็นการให้สิทธิแก่ผู้ขายแต่เพียงฝ่ายเดียวในอันที่จะพักชำระหนี้โดยจำกัดการใช้สิทธิไว้เพียงสิทธิยึดหน่วงทรัพย์สินที่ซื้อขายเท่านั้น ในขณะที่กฎหมายว่าด้วยเรื่องซื้อขายดังกล่าว ไม่ได้ให้สิทธิแก่ผู้ซื้อในอันที่จะพักชำระหนี้ของตน

อย่างไรก็ดี ป.พ.พ. ในบทบัญญัติทั่วไปได้ให้ความคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่สุจริตเช่นกัน โดยเป็นกรณีที่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้สละประโยชน์ในเงื่อนไขของตนตามที่ปรากฏในมาตรา 192 รวมถึงกรณีที่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสละประโยชน์ในเงื่อนไขของตนโดยปริยาย อันมีผลทำให้หนี้ถึงกำหนดชำระโดยทันที คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งยอมใช้สิทธิเรียกร้องของตนได้ และหากเกิดเหตุการณ์หรือพฤติการณ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 193 ย่อมมีผลทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถถือเอาประโยชน์จากเงื่อนไขได้ต่อไป ฝ่ายเจ้าหนี้ก็ย่อมมีสิทธิเลิกสัญญาได้ และถึงแม้จะเกิดเหตุการณ์หรือพฤติการณ์ที่นอกเหนือจากที่บทบัญญัติทั่วไปได้กำหนดไว้ดังกล่าวก็ตาม หากพิจารณาค่าพิพากษาของศาลแล้วก็จะเห็นได้ว่า ศาลฎีกาได้วางบรรทัดฐานไว้แล้วว่า หากเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้เจ้าหนี้ขาดความเชื่อถือว่าไว้วางใจ ก็ถือเป็นกรณีที่ลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขได้ ดังนี้ เจ้าหนี้ย่อมฟ้องบังคับชำระหนี้ได้ทันทีเช่นกัน โดยหลักเกณฑ์ที่สามารถนำมาใช้ในการพิจารณาถึงความร้ายแรงของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่าถึงขนาดที่จะทำให้เจ้าหนี้ขาดความไว้วางใจจนทำให้เจ้าหนี้มีสิทธิที่จะบอกเลิกสัญญาหรือไม่นี้ นอกเหนือจากที่ปรากฏในข้อ 4.2.1-4.2.4 แล้ว ยังสามารถพิจารณาได้จากเหตุสุดวิสัยหรือเหตุอันใดที่อยู่นอกเหนือความควบคุมของลูกหนี้และไม่ได้เป็นความผิดของลูกหนี้ได้ โดยในกรณีเหตุสุดวิสัยดังกล่าว เจ้าหนี้ย่อมไม่มีสิทธิเลิกสัญญา และลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้น แต่ลูกหนี้ต้องปฏิบัติตามชำระหนี้ต่อไป

หากการชำระหนี้กลายเป็นพันธียอันจะโทษลูกหนี้ได้ ย่อมถือเป็นเหตุการณ์ที่ร้ายแรง อันทำให้ เจ้าหนี้มีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ และลูกหนี้ต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ เจ้าหนี้ แต่หากการชำระหนี้กลายเป็นพันธียนั้นโทษลูกหนี้ไม่ได้ เจ้าหนี้อ่อมไม่มีสิทธิบอกเลิก สัญญา สัญญาไม่เลิกกัน แต่สัญญาเป็นอันระงับไปเพราะไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย

นอกจากนี้จากการที่สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาต่างตอบแทน หากคู่สัญญาฝ่ายแรกไม่ เตรียมการชำระหนี้ให้คู่สัญญาฝ่ายหลัง การที่คู่สัญญาฝ่ายหลังไม่ชำระหนี้เนื่องจากคู่สัญญาฝ่ายแรก ไม่เตรียมการชำระหนี้ตอบแทนดังกล่าว กรณีจะถือว่าคู่สัญญาฝ่ายหลังเป็นฝ่ายผิดนัดผิดสัญญาไม่ได้ ทั้งนี้โดยอาศัยบทบัญญัติในมาตรา 210 และหากคู่สัญญาฝ่ายแรกไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ตอบแทน คู่สัญญาฝ่ายหลัง คู่สัญญาฝ่ายหลังย่อมมีสิทธิที่จะพักชำระหนี้ในส่วนของตนได้ซึ่งเป็นผลของ สัญญาต่างตอบแทน อย่างไรก็ดี การใช้สิทธิโดยอาศัยบทบัญญัตินี้ดังกล่าวมีข้อด้อย คือ สิทธิดังกล่าว ไม่สามารถนำมาใช้ได้ในทุกกรณี คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งจะใช้สิทธิพักชำระหนี้ได้ต้องเป็นกรณีที่หนี้ ของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งถึงกำหนดแล้วเท่านั้น จึงจะใช้สิทธิปฏิเสธได้ และหากเกิดเหตุการณ์หรือ พฤติการณ์ที่ทำให้ลูกหนี้ไม่อาจมั่นใจได้ว่าเมื่อตนปฏิบัติชำระหนี้ไปแล้ว คู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้จะ ปฏิบัติการชำระหนี้หรือไม่ เช่นนี้ คู่สัญญาฝ่ายลูกหนี้ก็ยังไม่ต้องปฏิบัติตามชำระหนี้ในส่วนของตน โดยอาศัยข้อแก้ตัวที่ว่า กรณีดังกล่าวเป็นพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบตามที่ มาตรา 205 บัญญัติไว้ได้